

Dansk Skoleforening
for Sydslesvig e.V.

MÅL FOR SPROG OG LÆSNING

Sprog &

 LÆSNING

www.skoleforeningen.org/sprog

INDHOLD

Indhold	1
Forord.....	2
DAGTILBUD (0-6 år).....	3
Dagtilbuddets 0–3 årige børn	3
Børn i alderen 0-1 år	4
Børn i alderen 1-2 år	5
Børn i alderen 2-3 år	6
Dagtilbuddets 3-5 årige børn.....	6
Dagtilbuddets førskolegruppe	9
SPROGLIGE MILEPÆLE 0 TIL 6 ÅR.....	11
LITTERATURLISTE, LINKS OG BILAG FOR DAGTILBUD	12
Bilag - Sprogfolder	13
Bilag – Tras sproget på vej.....	17
Bilag – Handleplan.....	23
SPROG OG LÆSNING I GRUND- OG FÆLLESSKOLEN.....	27
Den fleksible indgangsfase	29
Mål efter 2. klassetrin	30
Sprog og læsning på mellemtrinnet.....	31
Mål efter 4. klassetrin	32
Mål efter 6. klassetrin	33
Sprog og læsning 7.-10. årgang.....	34
Mål efter 9. klassetrin	35
Mål efter 10. klassetrin	36
SPROG OG LÆSNING I GYMNASIET.....	37
Sprog og læsning 11. – 13. årgang	38
Mål efter 13. årgang.....	38
LITTERATURLISTE, LINKS OG BILAG FOR SKOLEOMRÅDET.....	39
Læseforståelsesstrategier	40
Læseteknikker	41
Teksttyper	43
Notatteknikker til fagtekster	44
MÅL FOR Læsehastighed	46
Vejledende LUS-, lix- og LET-tal	47
Kommunikations- og sprogstrategier	48
Skriftsprogsvanskeligheder	49
MÅL FOR SPROG & LÆSNING - SYNOPTISK OPSTILLING 0-6 ÅR	52
MÅL FOR SPROG & LÆSNING - SYNOPTISK OPSTILLING førskolen til og med 13. årgang.....	56

FORORD

Barnet og den unge i Sydslesvig vokser op i en flersproget kontekst. Sproget i dagtilbuddet, skolen og mindretallets fritidstilbud er dansk, og samtidig skal børnene og de unge dygtiggøres til at deltage i det tyske samfund og til at kunne begå sig i en globaliseret verden. På vestkysten vil frisisk for mange desuden være et tredje sprog.

Målet er derfor at opnå så høj en sproglig kompetence som muligt, da sproget på mange måder er nøglen til den enkeltes læring. Derudover er sproget også en særlig identitetsmarkør for barnet og den unge i det danske mindretal i Sydslesvig.

For at støtte dette fokus er der med Målene for Sprog og Læsning udarbejdet milepæle for barnet og den unges sprog- og skriftsprogsudvikling fra 0 år til og med 13. klasses trin med dertilhørende forklaringer og eksempler på det sprog- og læsesyn, der ligger bag. Den sprogdidaktiske opgave medtænkes af alle professionelle voksne omkring barnet og den unge i alle læringsarenaer.

Sprog og læsning er forankrede i hinanden, da en god sproglig udvikling på den ene side er en vigtig forudsætning for læseindlæringen, og på den anden side udvider læsning ordforrådet, som igen er en grundsten i sprogudviklingen.

Barnets og den unges sprog- og læsetilegnelse er kendetegnet ved en dynamisk proces og som noget, der er i konstant udvikling fra vuggestue og igennem hele skoletiden. I dagtilbuddet og skolen anerkendes intersproget som et vigtigt pejlemærke i forhold til sprogudviklingen.

For at sikre gode overgange og en kontinuerlig udvikling i sprog- og læsefærdigheden, når barnet eller den unge skifter fra en fase eller institution til en anden, er gode rutiner mht. overlevering af sprog- og læseevalueringer vigtige.

Lysten til og nysgerrigheden over for at eksperimentere og at udforske sprog stimuleres for at styrke og fastholde sproglæden. Sprog læres i meningsfyldte kontekster med en naturlig empati over for børnenes og de unges flersproglige virkelighed af professionelle voksne med sprogdidaktiske kompetencer. Derfor prioriteres efter- og videreuddannelse af kompetencer som sprogpædagoger/sproglærere højt.

Dansk Skoleforening for Sydslesvig

Efterår 2019

Revideret september 2021

DAGTILBUD (0-6 ÅR)

I dagtilbuddet er det formålet at give alle børn i alderen 0-6 år gode forudsætninger for tilegnelsen af det danske sprog.

Det er pædagogen, der skaber rammen for sprogmiljøet i institutionen. Pædagogen tilrettelægger det daglige pædagogiske arbejde og de sproglige læringsforløb, der danner baggrund for børnenes bevidste og ubevidste læring. Målet er, at børnene bliver inspireret og oplever glæde ved tilegnelsen af danske ord og begreber. Herunder både ord til sprogforståelsen, der lagres i hukommelsen, og det produktive sprog, der anvendes spontant.

I målene for Sprog og Læsning bruges blandt andet vendingen ”*barnet lærer at ...*”. At barnet ”lærer”, betyder at det er *på vej* ind i ny viden og derved markerer hvilke læringsområder pædagogen skal sætte rammer for. På den måde understøtter pædagogen målrettet barnets læringsproces. Vendingen ”*barnet lærer at...*” er pejlemærker i pædagogens planlægning af rammerne for sprogtilegnelsen og viser milepælene i processen. Sprogtilegnelsen sker i forløb over længere perioder, og der kan være mange faktorer, der spiller en rolle i børnenes sprog og sprogudvikling.

Tosprogede børn under 2,5 år betegnes som børn med to modersmål og kaldes for simultant tosprogede, fordi de lærer to sprog fra begyndelsen af deres liv. Målet for den øgede opmærksomhed på sprog og læsning er, at arbejde med nære, konkrete ting for at koble danske sproglyde og betydninger sammen og at børnene lærer, at lydene svarer til en fysisk handling (fx klatre).

I vuggestuen kan man konsekvent fastholde sig i det danske sprog, da børnene vokser op simultant tosproget.

Børn, der bliver tosprogede fra 3 års alderen af, kaldes for sekventielt tosprogede. Grundlaget for et godt dansk talesprog må hos de yngste børn i dagtilbuddet skabes på baggrund af deres erfaringer med modersmålet og ligesom ved børn under 3 år kombineres med en stimulering af varierede sansemotoriske færdigheder.

Når børnene opnår førskolealderen, tilrettelægges der yderligere alderssvarende, målrettede forløb, som omfatter begrebsindlæring, sproglig opmærksomhed og skriftsprogsudvikling. I denne fase vil disse sproglige elementer indgå i sammenhængende aktivitetsforløb, der understøtter børnenes læsetilegnelse.

DAGTILBUDETS 0–3 ÅRIGE BØRN

INDLEDNING

Når barnet er omkring 9-10 måneder, begynder barnet at skelne mellem det at være verdenssprogslytter til at være modersmålslytter.¹

Starter barnet i vuggestuen, vokser det typisk op med to modersmål - hjemmets sprog og dansk i institutionen. Barnet kaldes for simultan tosproget. For at muliggøre opvæksten med to modersmål er det af betydning, at den voksne konsekvent bruger det danske sprog i interaktion med barnet.

¹ **Verdenslytter:** Når barnet bliver født er det ”verdenslytter” og forstår alle sprog lige godt. Efterhånden bliver barnet til ”modersmålslytter”, fordi det hører de lyde og ord, der følger med modersproget.

Grundlæggende kompetencer for senere skrive- og læsefærdigheder tilegnes i 0-3 års alderen.

For at barnet kan forstå meningen med ordene, kobles danske sproglyde og betydninger sammen, og barnet lærer at forstå, at lyde svarer til fysiske handlinger. I vuggestuealderen har gestik og mimik stor betydning, fordi de begge erstatter ordene. De er dermed de første tegn på kommunikation.

Sprogudviklingen stimuleres ved, at den voksne følger med i det, som barnet er optaget af, eller henleder barnets opmærksomhed på ting i nære omgivelser. På den måde opstår der en sproglig udveksling, mens der i fællesskab kan ses og føles på tingene.

I løbet af 0-3 års alderen har det tosprogede barn udviklet et konceptuelt ordforråd². Barnet har tilegnet sig forskellige begreber på det sprog, der tales i henholdsvis familie og institution. Et kontekstbundet ordforråd³ opstår, når barnet kender og bruger de danske begreber, der er relevante i institutionen, og de begreber, der tales i hjemmet.

Barnet lærer mange ord, op til ét til to ord om dagen. Nogle ord forbliver i hukommelsen og lagres i hjernen, andre bruges spontant (det produktive ordforråd). Barnet forstår rigtigt mange ord, men det er ikke sikkert, at det gør brug af så mange.

Gennem samtaler i hverdagen og dialogisk læsning får barnet mulighed for at udvikle sit samlede ordforråd.

FORMÅL

AT BARNET

- lærer at koble danske sproglyde og betydninger sammen
- oplever, at lyde svarer til fysiske handlinger (fx klatre)
- lærer, at gestik og mimik erstattes af ord
- oplever glæde ved at lære sproget
- udvikler opmærksomhed på skriftsproget

Børn i alderen 0-1 år

DET TALTE SPROG

AT BARNET

- lærer at lytte
- lærer at identificere lyde og ord
- lærer at koble et lydudtryk til en genstand
- lærer at producere forskellige lyde, der udvikler sig til ord
- begynder at anvende lydudtryk, der repræsenterer ord
- lærer at mimik og gestik erstattes mere og mere med enkeltord og lyde

² Det **konceptuelle ordforråd** betegner summen af den tosprogedes ordforråd, når både ordforrådet på det ene og det andet sprog lægges sammen.

³ **Kontekstbundet ordforråd**: Den tosprogedes ordforråd er typisk fordelt på de to sprog, som den tosprogede taler, således at den tosprogede ikke har ord for alle begreber i begge sprog. Fordelingen af ordene påvirkes af sammenhængen, som ordene kendes fra og bruges i. Fx kan den tosprogede kende flere ord for genstande og begreber, der hører til det sprog, der tales i familien. Andre ord og begreber, der mest optræder uden for hjemmet, fx i skolen, vil den tosprogede kende på det andet sprog. Disse to ordforråd kaldes kontekstbundet, da ordforrådet retter sig efter konteksten, som det skal bruges i.

- lærer at indgå i verbal interaktion, der afspejler den første kommunikation

SPROG OG SPROGBRUG

AT BARNET

- lærer at producere nye lyde og ord

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - LÆSNING

AT BARNET

- lærer om bogen; at der er sammenhæng mellem sider, billeder og bladren i bogen
- afprøver maleforsøg med fx fingerfarve
- lærer at opdage skriften visuelt

Børn i alderen 1-2 år

DET TALTE SPROG

AT BARNET

- lærer at lytte til henvendelser
- lærer at vise interesse i højtlæsning
- lærer at forstå enkle henvendelser/opfordringer
- lærer at pege på billeder og genstande under oplæsning
- gentager hørte ord og begreber, der har betydning i dagligdagen
- lærer at benævne dagligdags handlinger og genstande
- begynder at vise interesse i sange, sanglege, rim og remser
- lærer at kombinere to-tre ord i sætninger
- lærer opmærksomheden på turtagning i samtaler

SPROG OG SPROGBRUG

AT BARNET

- lærer at udføre bevidste sproglige valg
kombinerer sproglig læring med tænkning, handling og brugen af alle sanser

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - LÆSNING

AT BARNET

- lærer at bladre i bogen og at gøre de første forsøg på at genfortælle indholdet
- lærer at uddybe tegne- og malefærdigheder

- lærer, at trykt tekst indeholder et budskab
- lærer at sammenkoble billeder med skrift

Børn i alderen 2-3 år

DET TALTE SPROG

AT BARNET

- lærer at lytte til henvendelser og opfordringer
- lærer at lytte til højtlesning
- lærer at forstå enkle henvendelser og opfordringer
- lærer at følge med i oplæsning og fortælling
- lærer at give udtryk for ønsker, behov og spørgsmål
- lærer enkle grammatiske regler
- deltager aktivt i rundkredsaktiviteter - tilbagevendende og udenadlærte ord og sætninger er centrale
- bruger to-tre ords sætninger i samtaler
- lærer at sætte ord på handlinger og forhandlinger og sprogligt udvikler legens ramme

SPROG OG SPROGBRUG

AT BARNET

- lærer at give udtryk for nære og konkrete ting
- lærer op til ét til to nye ord om dagen og leger med ord og rytme i sproget

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - LÆSNING

AT BARNET

- lærer at læse ved at følge billederne fra kendte billedbøger
- lærer at genkende ord (fx eget navn, logoer)
- tegner og maler og begynder at bruge skriblerier og skrivetegn
- lærer, at trykt tekst indeholder et budskab
- lærer at bruge ordkort i hele dagtilbudstiden

DAGTILBUDETS 3-5 ÅRIGE BØRN

INDLEDNING

Når barnet begynder i dagtilbuddet med 3 år, har det erfaringer med sit førstesprog. Barnet bliver efterhånden i sit møde med andetsproget bevidst om, at der er tale om to forskellige sprog (barnet kaldes for sekventielt tosproget). Et barn, der kommer fra en vuggestuegruppe (kaldes for simultant tosproget) har allerede udviklet en bevidsthed om sprogene, og sprogene styrkes og videreudvikles.

I arbejdet med sprog- og begrebstilegnelsen er det vigtigt, at det kropslige, det rumlige og det musiske inddrages. Ord og begreber skal opleves, sanses, røres ved, smages på, for at barnet husker betydningen og oplevelserne.

Sprogtilægnelsen skal foregå i situationer, hvor sprog og handling knyttes sammen.

Der skal arbejdes med sprogetematiske forløb, som er meningsfulde for barnet. Ved hjælp af sproglige handleplaner kan både det simultant og sekventielt tosprogede barn tilgodeses og styrkes optimalt.

Intersproget, dvs. mellemsproget, hvor sprogene blandes, og hvor brugen og ikke formen er af betydning i starten, opleves som et centralt element på dagtilbudsområdet. Enkeltord erstattes, gængse ord og udtryk tages i brug, og barnet anvender fx tysk ordstilling i danske sætninger. Barnet udvikler sproget ved at afprøve hypoteser, hvor blandings sproget er af væsentlig betydning.

FORMÅL

AT BARNET

- udvikler sproglig kompetence og lyst til at anvende det danske sprog
- får mulighed for at samle erfaringer med ord i forskellige situationer
- bruger og udvikler sproget i kommunikation og i samspil med andre
- bliver nysgerrigt i forhold til bøger og skriftsproget

DET TALTE SPROG

AT BARNET

- lærer at lytte aktivt til det danske sprog
- lærer at lytte til højtlesning med begyndende forståelse
- lærer at forstå danske ord, som knytter sig til tilbagevendende daglige handlinger
- lærer at forstå hovedindholdet af danske billedbøger
- lærer at forstå meningen i enkle sætninger
- kan sætte ord på tilbagevendende daglige handlinger på dansk
- lærer at forstå meningen i enkle sætninger på dansk
- sætter ord på tilbagevendende daglige handlinger - intersproget spiller en central rolle
- lærer at danne sætninger, der grammatisk er næsten korrekte
- deltager i små rollespil og dramatiseringer af fortællinger og sange
- lærer at indgå i samtaler og dialog om forskellige temaer, som gruppen arbejder med
- lærer at samtale om alderssvarende bøger og billedmedier

SPROG OG SPROGBRUG

AT BARNET

- lærer udtryk og begreber for nære, konkrete ting og udvider ordforrådet
- lærer et basisordforråd af især substantiver og verber og senere udvider ordforrådet med farvernes navne, ofte anvendte adjektiver og præpositionsforbindelser fx for tid
- lærer at anvende gængse faste vendinger

VIDEN OM SPROGTILEGNELSE OG EGEN LÆRING

AT BARNET

- anvender hypoteser, udvikler sproglig bevidsthed og opmuntres til at spørge ind til ord og betydninger
- opmuntres til at udvide ordforrådet i interaktion og udvikler en begyndende refleksionsevne
- opmuntres til samtaler om historien/budskabet bag lege og tegninger
- samtaler om, hvad læsning og skrivning bruges til

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE – LÆSNING

AT BARNET

- lærer at billedlæse
- lærer bogstavernes navn, form og lyd, og læser billeder og logoer

SKRIFTSPROGTILEGNELSE - SKRIVNING

AT BARNET

- lærer at skrive nære og kære bogstaver og ord
- lærer at skelne mellem tal og bogstaver
- lærer at bogstaver bruges til at danne ord og sætninger med
- lærer at opdele kendte ord i stavelser

DAGILBUDETS FØRSKOLEGRUPPE

Den viden og de erfaringer, førskolebarnet allerede har tilegnet sig i hjemmet og i dagtilbuddet, skal videreudvikles igennem førskolegruppens sproglige aktiviteter.

Barnet i førskolealderen elsker at lege med rim, remser, vrøvleord, antonymer (ord med modsat betydning) mm. Barnet er ved at udvikle et situationsuafhængigt sprog og eksperimenterer med sproget. Her benytter barnet sig meget af førstesproget, men forsøger sig også på sit andetsprog.

Barnet vil også i denne alder ofte producere sprogblandinger. Dette kan ses som en bevidst eller ubevidst, kreativ og brugbar mulighed. Intersproget nærmer sig målsproget dansk ved at afprøve hypoteser.

Det er et godt tidspunkt for at udvide sprogarbejdet, for at barnet får mulighed for at opdage og beskæftige sig mere målrettet med andetsprogets indre struktur, som sætningsdannelse, orddannelse, bøjningsformer og sprogets rytme og udtale.

Når barnet skal have erfaringer med skriftsproget, gælder det både at lære bogstaver, stavelser og sætninger og at få en fornemmelse af, at det skrevne sprog er et kommunikationsmiddel, og at det symboliserer tale. Desuden skal barnet lære, at man skriver fra venstre mod højre, og at man begynder på et bestemt sted på siden.

Barnets tidlige erfaringer med skriftsproget udvikler dets literacy-kompetence. Literacy-kompetencen omfatter alle begreber og forestillinger om det at læse og skrive, barnets brug af og kendskab til bøger, skrift, breve, (navne)skilte og udviklingen af legelæsning og -skrivning.

FORMÅL

AT BARNET

- får mulighed for at styrke og videreudvikle sproglige færdigheder
- fortsat får mulighed for at afprøve hypoteser og for at opleve glæde ved at lege og eksperimentere med sproget
- gennem oplæsning og fortælling får videreudviklet sit ordforråd og sin begrebsverden
- gennem gruppesamtaler og dialog øver forskellige former for lytte- og taleroller, herunder at lytte opmærksomt til andre og selv at tage og føre ordet
- oplever glæde ved at bruge dansk, for at der skabes gode forudsætninger for læseindlæringen.
- får bevidsthed om sprogets forside
- får lyst til at beskæftige sig med bøger og andre skriftlige medier, idet de voksne appellerer til barnets fantasi og nysgerrighed

DET TALTE SPROG

AT BARNET

- lytter proaktivt (selv tager initiativ)
- lytter til højtlesning og fortælling med forståelse
- forstår talt dansk om kendte emner, som forekommer i dagliglivet
- forstår og følger med i oplæsning og fortælling
- forstår og følger op på en instruktion og en kollektiv besked

- fortæller forståeligt og med støtte om egne oplevelser og beskriver daglige gøremål knyttet til dagtilbud, hjem og fritid
- aktivt anvender et mundtligt sprog med begreber og sætninger
- deltager i rollespil og dramatiseringer af fortællinger og sange
- indgår i dialog og samtaler om forskellige temaer, som gruppen arbejder med
- samtaler om alderssvarende billedmedier

SPROG OG SPROGBRUG

AT BARNET

- anvender overbegreber på hverdagsting (fx legetøj, frugt, møbler)
- anvender begreber for rum og retning
- anvender gængse faste vendinger
- forstår enkle grammatiske bøjninger

VIDEN OM SPROGTILEGNELSE OG EGEN LÆRING

AT BARNET

- deltager i små samtaler om sprog og hvorfor man lærer sprog
- opmuntres til at anvende kommunikationsstrategier, fx brug af overbegreber, mimik og kropssprog
- opmuntres til at turde gætte på betydningen af ukendte ord og begreber
- spørger eller gør opmærksom på, at noget ikke er forstået
- ved, at en tekst har en oplevelses- og en meddelelsesværdi
- ved, at læsning og skrivning er centrale færdigheder

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - LÆSNING

AT BARNET

- kender læseretningen
- finder og skriver eget navn
- finder forlyd i lydrette ord

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - SKRIVNING

AT BARNET

- tegner og legeskriver en fortælling, som barnet selv kan gengive
- skelner mellem tal og bogstaver
- ved, at ord er opbygget af lyde, og at en historie/tekst er opbygget af ord og sætninger
- opdeler ord i stavelser

SPROGLIGE MILEPÆLE 0 TIL 6 ÅR

Der kan være op til et års forskel i henhold til sprogtilegnelsen, derfor ses milepælene som pejlemærker.

Alder	Sproglige milepæle
5 måneder	Øver sig i at udtale lyde og beherske udtalen af lyde, opdeler lyde i stavelser
8 måneder	Forstår enkelte ord og får faste vendinger, bruger gestik til kommunikationen
12 måneder - 1 år	Øver sig i at sige sine første ord og afkoder andres intention
20 måneder	Forstår flere ord (ca. 230) og kan sige flere ord (ca. 90)
24 måneder - 2 år	Kan ca. 250 ord, sætter ord sammen og laver de første (ufuldstændige) sætninger, bruger nogle bøjningsendelser
36 måneder - 3 år	Laver fuldstændige ytringer og anvender et komplekst sprog (bøjer ord, anvender forholdsord, bruger ledsætninger)
48 måneder - 4 år	Laver mere komplekse ytringer og anvender et sprog, der stort set ligner de voksnes sprog
60 måneder - 5 år	Kender mange abstrakte ord og taler i længere forløb
6 år	Bruger sproget socialt og fortæller længere historier, har et stort passivt ordforråd

(Sprogpakken: Sprogtilegnelse i teori og praksis)

LITTERATURLISTE, LINKS OG BILAG FOR DAGTILBUD

Bleses Dorthe, Højen Anders 2009/2011, 2. opl., *Når børn lærer sprog – Dansk sprogtilegnelsesforskning i et internationalt perspektiv*, Syddansk Universitetsforlag 2011

Bjerre, Malene & Ladegaard, Uffe, *Veje til et nyt sprog – teorier om sprogtilegnelse*, Danskklæreforeningens Forlag 2013

Boye, C. & Rasmussen, K. *Små børns sprog og læsning*. Akademisk Forlag 2011

Bylander Helle & Kjær Krogh Trine. *Sprogets milepæle*. Dafolo 2014

I bogen er der afkrydsningsskemaer fra barnet er 0 mdr. til barnet er 7 år. Hvor man kan afkrydse opmærksomhedspunkter, der kan være en hjælp til at se, om barnets sprog er i en god udvikling. (side 109 -130). Bogen kan lånes på Center for Undervisningsmidler.

Jensen S. A & Brostrøm S. *Sproghistorier*. Dafolo

Karmiloff-Smith, A & Karmiloff, K *Barnets veje til sprog*. Socialpædagogisk bibliotek 2011

LINKS

www.cfu-sydslesvig.de – Sprogligt inspirationsmateriale m.m. på Center for Undervisningsmidler

www.sprogpakken.dk – Inspiration til tematisk sprogarbejde, dialogisk læsning og samtaler i hverdagen

www.sdu.dk – Center for børnesprog

BILAG:

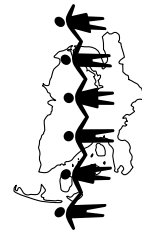
- Sprogfolderen 0-6 år
- TRAS- Sproget på vej
- Den sproglige handleplan TRAS.

DIN SPROGVERDEN I SYDSLESVIG

handler om glæden ved at tale, skrive, læse og fællesskabet, der udspringer af det

Sprogfolder • 0-6 år

Forældre-
samarbejde

Dansk Skoleforening
for Sydslesvig e.V.

Stuhrsallee 22
24937 Flensburg
Tlf. +49 (0) 461 50 47 0
post@skoleforeningen.org
skoleforeningen.org/sprog

Dansk Skoleforening
for Sydslesvig e.V.

Dejligt, at I er startet hos os. Dagtilbuddene i mindretallet er fællesskaber for læring og udvikling med dansk sprog og kultur som omdrejningspunkt.

Vi anerkender barnets indsats og kreativitet i at bruge sproget/sprogene og gøre sig forståelig i samværet med kammeraterne og de voksne i dagtilbud-det. Både barnets første- og andetsprog er vigtige for udviklingen af barnets sprogudvikling og identitet.

Sproget vokser

- når vi er sammen og i dialog om aktiviteter og emner, på skovtur eller ude at handle, spiser frokost eller tager tøj på.
- når vi taler om gulerødderne, som skal rives – om mælken eller frugten, vi mangler at købe, og når vi sammen undersøger, hvad vi skal bruge for at bage en kage.
- når vi er i bevægelse og får en rytme, synger og danser sammen.
- når det giver mening for børn at bruge sproget fx i hverdagens samtaler om noget børnene selv er optaget af
- når vi lytter til det, barnet fortæller om sine egne billeder, tegninger og andre kreative fremstillinger - her bliver sproget mere nuanceret.
- når børn og voksne gensidigt glædes ved at dele oplevelser og sproget bliver til samtalende fællesskaber.

SÅDAN KAN DU UNDERSTØTTE DIT BARN

Hvordan kan du få dit barn til at blive aktiv i samtaler?

- Stil åbne spørgsmål, som ikke kan besvares med ja eller nej.
 - Grib dit barns interesse, hvis det fx taler om Spiderman, SvampeBob eller katte og uddyb samtalen.
 - Hjælp dit barn med at finde de rette ord og vendinger, så det lærer at udtrykke sig klart.
 - Forklar og tal om ord, som dit barn ikke kender endnu.
 - Ret ikke direkte på barnets fejl
 - gentag sætningen korrekt i stedet for.
- Se mere om samtaler i hverdagen her:
<https://emu.dk/dagtilbud/forskning-og-viden/samtaler-i-hverdagen>

Hvordan kan du få dit barn til selv at skrive?

- Du kan inddrage dit barn, når du skriver indkøbslister, fødselsdagskort eller ønskesedler.
- Du kan lægge små breve i barnets madkasse.
- Du kan lege med ordkort ved at sætte navn på hverdagsting i hjemmet.
- Du kan skrive tekster til barnets tegninger.
- Hold selv øje med de nyeste læse- og skriveapps, og vis interesse for de apps, dit barn er optaget af.
- Du kan støtte dit barns lyst til legeskrivning – fra kruseduller til bogstaver.

Forslag til skrivning:
Planlæg en fest

Hvordan kan du læse med dit barn?

- Vælg bøger, der handler om noget, dit barn er optaget af, eller bøger, der indeholder ord, som du mener dit barn i særlig grad har brug for at lære.
- Læs bogen selv, før du læser med dit barn, og dan dig et billede af, hvad du kan spørge ind til i historien.
- Du kan tale med dit barn om bogens udseende og de ord og billeder, der er på bogens omslag.
- Du kan lade dit barn sidde med en lille genstand, som har betydning i historien.
- Læs gerne bogen flere gange, og prøv at opfordre dit barn til at fortælle det, det kan huske, fx ud fra billederne.
- Du kan bruge de nye ord, som bogen indeholder, i andre samtaler med dit barn.

Få mere inspiration til dialogisk læsning her:

<https://emu.dk/dagtilbud/forskning-og-viden/dialogisk-laesning>

Forslag til samtaleemne:
Den sultne larve Aldrigmæt

Hvor mange jordbær har larven spist? Er larven mæt nu? Kan du lide jordbær?

STØT DIT BARN VED AT FØLGE MED PÅ DE DIGITALE MEDIER

På www.multidansk.dk finder du en masse net baserede lege, spil, sange og rim, som på en sjov måde understøtter vores tosprøgede børns sprogtilegnelse – og måske også din egen.

Andre ideer til digitale sprogaktiviteter og input

Her får du inspiration til de 0-3 årige – **Minisjang**:
<https://www.dr.dk/drtv/minisjang>

Her får du inspiration til de 3-6 årige – **Ramasjang**:
<https://www.dr.dk/ramasjang>

GODE BØGER, SOM EGNER SIG TIL SAMTALER

0-3 år

En dag i vuggestuen Smørklatten
(Louise L. Koch (red.), Gyldendal, 2007)

Må jeg kigge i din ble
(Guido van Genechten, Turbin, 2010)

Kaj-bøgerne
(serie af Mats Letén, Gyldendal)

3-4 år

Den sultne larve Aldrigmæt
(Eric Carle, Apostrof, 2009)

Mis med de blå øjne
(Egon Mathiesen, Gyldendal, 2006)

Da Carl næsten var ond
(Ida Jessen, Høst & Søn, 2011)

5-6 år

Finn Hermann
(Mats Letén, Gyldendal, 2008)

Vitello skal have en papfar
(Kim Fupz Aakeson, Gyldendal, 2010)

Lars og Lone alene hjemme
(Jon Ranheimsæter, Gyldendal, 2011)

Pædagogen og bibliotekaren hjælper dig gerne med at finde flere ideer til gode bøger.

TRAS-SPROGET PÅ VEJ

Supplerende materiale til kategorierne kommunikation, sprogforståelse, sproglig bevidsthed, udtale, ordudvikling og sætningsproduktion. Valgfrit supplement til det obligatoriske TRAS.

I henhold til TRAS – tidlig registrering af sprogudviklingen – har vi udviklet et supplerende materiale tilpasset vores simultant (vuggestuebørn med to modersmål) eller vores sekventielt (tilegnelse af andetsproget efter 3 årsalderen) tosprogede børn her i Sydslesvig.

Dette materiale, udarbejdet med bidrag fra sprogvejleder Helle Witt-Nommensen, skal ses som et valgfrit supplement til det originale TRAS. Det supplerende materiale kan bruges til de sekventielt tosprogede børn, hvor der er fokus på andetsproget dansk, og der ønskes at se på, hvor langt barnet er kommet i henhold til andetsprogtilegnelsen.

Hos de simultant tosprogede børn kan det originale TRAS-materiale være optimalt at bruge lige fra starten. **TRAS er stadig obligatorisk for alle institutioner.** Det vil være muligt, at tage afsæt i det enkelte barn med fokus og støtte på andetsproget ved hjælp af det supplerende materiale.

Der tages udgangspunkt i intersprogsteorien¹, hvor

- der først er fokus på sprogbrug og dernæst på formen
- børnenes andetsprogtilegnelse løber over **ordindsamlingsfasen**, **udfyldningsfasen** og **sofistikeringsfasen**, men der kan være træk fra de andre faser
- intersproget er systematisk, foranderligt og variabelt.

¹ Bjerre/Ladegaard: Veje til et nyt sprog – teorier om sprogtilegnelse, Dansk lærerforenings Forlag, 2007

Se positivt på blandings sproget og gør ikke børnene forkerter, støt dem i deres udviklingsfaser via gentagelser, dialogisk læsning og tematisk sprogarbejde og allermest samtaler i hverdagen.

Intersprogsteoriens tre faser i henhold til Karen Lund

- **Ordindsamlingsfasen:** Her tilegnes indholdstunge ord, og barnet undlader alt, hvad der kan undværes: »Papa – bil«. Barnet anvender uanalyserede enheder som »Tak for mad«, »Be' om mælk«. Enkeltord erstattes i sætningerne: »Ich soll spise« (kodeskift)
- **Udfyldningsfasen:** Barnet begynder at bruge præpositioner og bøjede substantiver: »Papa kører med bilen auf Arbeit« – ofte oversættes med tysk grammatik (transfer)
- **Sofistikeringsfasen:** Her arbejdes med kompleksitet, indholdet nuanceres, og barnet nærmer sig målsproget dansk.

Der er fokus på udtalen, ordudviklingen og sætningsproduktionen. Vær opmærksom på, at børnene nogle gange kan gradbøje og taler korrekt, mens det i andre sammenhænge (kontekster) ikke lykkes helt, og sproget lyder mere kringlet. Børnene afprøver hypoteser under sprogtilegnelsen og kan springe frem og tilbage i faserne. Så lyt til børnene og deres blandingsprog og støt dem.

Dansk Skoleforening
for Sydslesvig e.V.

KOMMUNIKATION

■ ALDER 2-3 ÅR

1. Viser barnet behov for at meddele sig på eget initiativ med mimik, gestus eller ord (danske og tyske)?
2. Henvender barnet sig sprogligt til andre på eget initiativ (to/tre-ords sætninger)?
3. Kan barnet være i dialog om noget i kortere tid på modersmålet eller blandingssproget?

■ ■ ALDER 3-4 ÅR

1. Bruger barnet sproget på en relevant måde i forhold til situationen? Og tales der lidt dansk i danske kontekster?
2. Kan barnet være i dialog om noget i lidt længere tid ad gangen med blandingssproget (intersproget)?
3. Kan barnet formulere sine ønsker sprogligt? Ofte opleves »Darf ich tisse gå?«, »Må jeg min hat udtå'r?«. **Barnet afprøver hypoteser og er i sproglig udvikling.**

■ ■ ■ ALDER 4-5 ÅR

1. Kan barnet fortælle en historie med en vis sammenhæng på dansk med støtte?
2. Kan barnet gøre sig forståeligt på dansk med enkelte tyske gloser?
3. Leger barnet med rimord, leger og pjatter det med ord og lyde, oplever det glæde ved sproget?

SPROGFORSTÅELSE

■ ALDER 2-3 ÅR

1. Kan barnet udpege dagligdags genstande på dansk?
2. Kan barnet følge en instruktion, som f.eks. »Læg klodsen i kassen«, »Læg bamsen i sengen«? Forstår barnet enkle henvendelser og opfordringer på dansk?
3. Kan barnet finde den rigtige genstand som angives med et udsagnsord (verbum) som f.eks. »Vis mig det, vi kan tegne med«?

■ ■ ALDER 3-4 ÅR

1. Forstår barnet udtryk, som indeholder forholdsord (præpositioner) som f.eks. »Stil bilen bagved hesten«, »Læg bogen på bordet«? Forstår barnet meningen i enkle sætninger på dansk?
2. Kan barnet benævne 3-4 farver på dansk? **Hvis ikke, kontroller om barnet kan dem på tysk.**
3. Forstår barnet sætninger, der indeholder en nægtelse, som f.eks. »Giv mig den, der ikke er gul«?

■ ■ ■ ALDER 4-5 ÅR

1. Kan barnet de danske overbegreber: tøj, møbler, legetøj, bestik? Og kan barnet sortere ting i kategorier?
2. Forstår barnet gradbøjningen af en række tilfølsord (adjektiver) som f.eks. mindre, kortere, længste, største?
3. Kan barnet fortælle noget på dansk ud fra billeder eller svare på spørgsmål som »Hvad kan man lave med en bog?«?

SPROGLIG BEVIDSTHED

■ ALDER 2-3 ÅR

1. Viser barnet interesse, når I kigger i billedbøger?
2. Bruger barnet gængse ord og vendinger på dansk, som f.eks. »be'om mælk«, »rydde op«, »tak for mad«?
3. Kan barnet lide at være aktivt med i sanglege og rundkredsaktiviteter?

■ ■ ALDER 3-4 ÅR

1. Kan barnet huske de mest brugte rim, remser, gængse ord og vendinger eller sanglege?
2. Kan barnet lege og pjatte med det danske sprog, som f.eks. »Jeg er mæt, jeg er træt«?
3. Kan barnet reflektere ord og betydninger, som f.eks. »Bil ist Auto?«?

■ ■ ■ ALDER 4-5 ÅR

1. Kan barnet selv finde på rim og lege med rimord?
2. Viser barnet interesse for tegning og legeskrivning?
3. Kan barnet finde og skrive sit eget navn?

UDTALE

■ ALDER 2-3 ÅR

1. Udtrykker barnet sig som oftest forståeligt på modersmålet?
2. Kan barnet udtale ord med *m*, *n* og *p.b.t. d*, ord som *mand*, *næse*, *pige*, *bil*, *tand* og/eller *Mama*, *Papa*, *Danke*, *Tiger*, *Nase*? **Her er der udelukkende fokus på udtale.**
3. Er barnets udtale af ord som regel tydelig? (Se også her på modersmålet.)

■ ■ ALDER 3-4 ÅR

1. Kan barnet udtale *k* og *g* rigtigt i ord som *ko*, *kande*, *gul*, *æg*?
2. Udtaler barnet lydene *s*, *f*, *v* rigtigt i begyndelsen af ord som *sol*, *fugl*, *vante*, og udtaler barnet ord med *sch*, *ch* rigtigt, som *Schatz*, *Lachen* rigtigt? **Ofte opleves, at børnene kan udtale lydene til det danske sprog korrekt, men ikke til det tyske.**
3. Kan barnet udtale alle stavelserne i ord som *paraply*, *helikopter*, *elefant*, *Lachmaschine*?

■ ■ ■ ALDER 4-5 ÅR

1. Kan barnet udtale konsonantgruppen svarende til *tr*, *kl*, *sk* og *kn* (tilføjet, da ofte svær at udtale), i ord som *trappe*, *klatre*, *klokke*, *cykle*, *skib*, *fisk* og *knap*?
2. Kan barnet udtale *s* og *sch*-lyden rigtigt?
3. Kan barnet udtale *r*-lyden rigtigt?

Erfaringer med TRAS har vist eksempler på, at børn kan udtale alle de danske lyde, dog ikke de tyske lyde som *ch* og *sch*. *Kn*-lyden er heller ikke tilgodeset i TRAS materialet og er ofte svær at udtale. Her ser vi på barnets udtale i helheden og undlader ikke de tyske lyde.

ORDUDVIKLING

■ ALDER 2-3 ÅR

1. Bruger barnet gængse ord fra hverdagen på dansk, som f.eks. *bold*, *mælk*, *sko* og *stol*? Lægger det enkeltordene ind i tyske sætninger. »*Dürfen wir heute mælk haben?*«, og lærer barnet dagligt nye danske ord?
2. Bruger barnet udsagnsord (verber) f.eks. »*Skal vi alle spise?*« eller »*Ich auch spise?*«?
3. Bruger barnet stedord (prononer), som viser hen til barnet selv, som *jeg*, *mig*, *min*, *mit*, f.eks. »*Das ist min bil*«, »*Jeg har ein Auto*«, »*Min kat hedder Minka*«?

Der er begyndende forståelse af pronomerne, som bygges ind i børnenes blandede eller korrekte sætninger.

■ ■ ALDER 3-4 ÅR

1. Bruger barnet ord for farver på dansk: *grøn*, *gul*, *rød*, *blå*? **Hvis ikke, kig på, om barnet kan dem på modersmålet.**
2. Bruger barnet spørgeord som *hvad*, *hvem*, *hvor*? Bygges der danske eller tyske spørgeord ind i sætningerne »*Wie hedder du?*«, »*Hvad machst du da?*«, »*Hvad laver du?*«?
3. Kender barnet de danske overbegreber, og er barnet begyndt at bruge dem: *dyr*, *legetøj*, *mad*, *møbler* mm.? Afprøver det hypoteser »*De dyr sind meine...*«?

■ ■ ■ ALDER 4-5 ÅR

1. Er barnet begyndt at bruge flertal af substantiver (*dreng-drenge*, *bil-biler*), som f.eks. i »*Alle drenge må*«, »*Das sind mine biler*«? Bruger det evt. bestemte former som *drengene*, *bilerne*? Dette er dog ikke en forudsætning. »*Den bil er min, og de biler der er også mine*« er et typisk udsagn i stedet for »*Alle bilerne er mine*«.
2. Bruger barnet verber i datid og førnutid på dansk i nogle sammenhænge som f.eks. *købte*, *har købt*? Vær opmærksom på »*Min far har købt*« – så er barnet på vej og ved at afprøve hypoteser. »*Min far har købt*« er korrekt, men siges måske ikke korrekt i alle situationer.
3. Kan barnet bruge ord, som angiver form, størrelser og antal?

SÆTNINGSPRODUKTION

■ ALDER 2-3 ÅR

1. Bruger barnet 2-3 ords sætninger på dansk herunder også uanalyserede enheder som »tak for mad«, »be'om mælk«, »rydde op«? Det er remser, børnene lærer udenad, og som hjælper dem med at kommunikere med os på dansk, uden at de kan særlig meget andet dansk sprog.
2. Erstatte barnet enkeltord på dansk i spørgsmål f.eks. »Ich auch spise«?
3. Bruger barnet sætninger med *nej* eller *ikke*: »Nej, ich nicht«, »Das darf ich ikke«? Er der fornægtelser i blandingssproget eller korrekt i sætninger som »Nej, det må jeg ikke«?

■ ■ ALDER 3-4 ÅR

1. Kan barnet danne sætninger på 4-5 ord på dansk, uanset om det er tysk eller dansk grammatisk korrekt, som f.eks. »Må jeg min hat ud ta'r?« eller »Det kan jeg også ikke«?
2. Kan barnet give udtryk for ønsker, behov og spørgsmål på andetsproget? Giver barnet udtryk for glæde ved at bruge sproget?
3. Kan barnet gengive nemme sange, rim og remser?

■ ■ ■ ALDER 4-5 ÅR

1. Bruger barnet sætninger med forholdsord (præpositioner), som f.eks. *i*, *under*, *bag ved*, *over*?
2. Stiller barnet *hvorfor*- og *hvordan*-spørgsmål?
3. Når barnet fortæller, binder det sætningerne sammen med bindeord som *og* eller *men*?

I alle tre kategorier er det ikke af betydning, om sætningerne er grammatisk korrekte, eller at enkeltord erstattes af tyske ord, når barnet ikke kender de danske udtryk.

Udgivet af
Dansk Skoleforening for Sydslesvig e.V.
- Børne- og Skolefritidskontoret -
Stuhrsallee 22
24937 Flensburg
Tlf. +49 (0) 461 5047 180
© 2015 Dansk Skoleforening for Sydslesvig, Flensburg

PÆDAGOGENS REFLEKSIONER

- Kan barnet se mening i at lære dansk?
- Oplever barnet glæde ved sprogindlæringen?
- Lærer barnet dagligt nye ord?
- Afprøver barnet hypoteser og afprøver det de danske ord, som det kan?
- Tilbagevendende ord og vendinger er centrale i starten, og barnet kan bruge dansk ved at forstå mening uden at kunne forstå alle enkeltordene i »Tak for mad« osv. Hvordan kan vi se, at der sker en udvikling?
- Vær opmærksom på stilstand i sprogudviklingen, eventuelle blokeringer (dårlig selvtillid, begrænset sproglig bevidsthed i hjemmet, ringe kropsbevidsthed mm.).
- Hvordan varierer vi vores sproglige miljø?
- Hvilke sprogpedagogiske tiltag vil være centrale?
- Hvilke handleplaner vil vi benytte os af?

SE OGSÅ

- Sprogfolder 0-6 år – din sprogverden i Sydslesvig
- Mål for Sprog og læsning på 0-6 års området
- Den sproglige handleplan TRAS

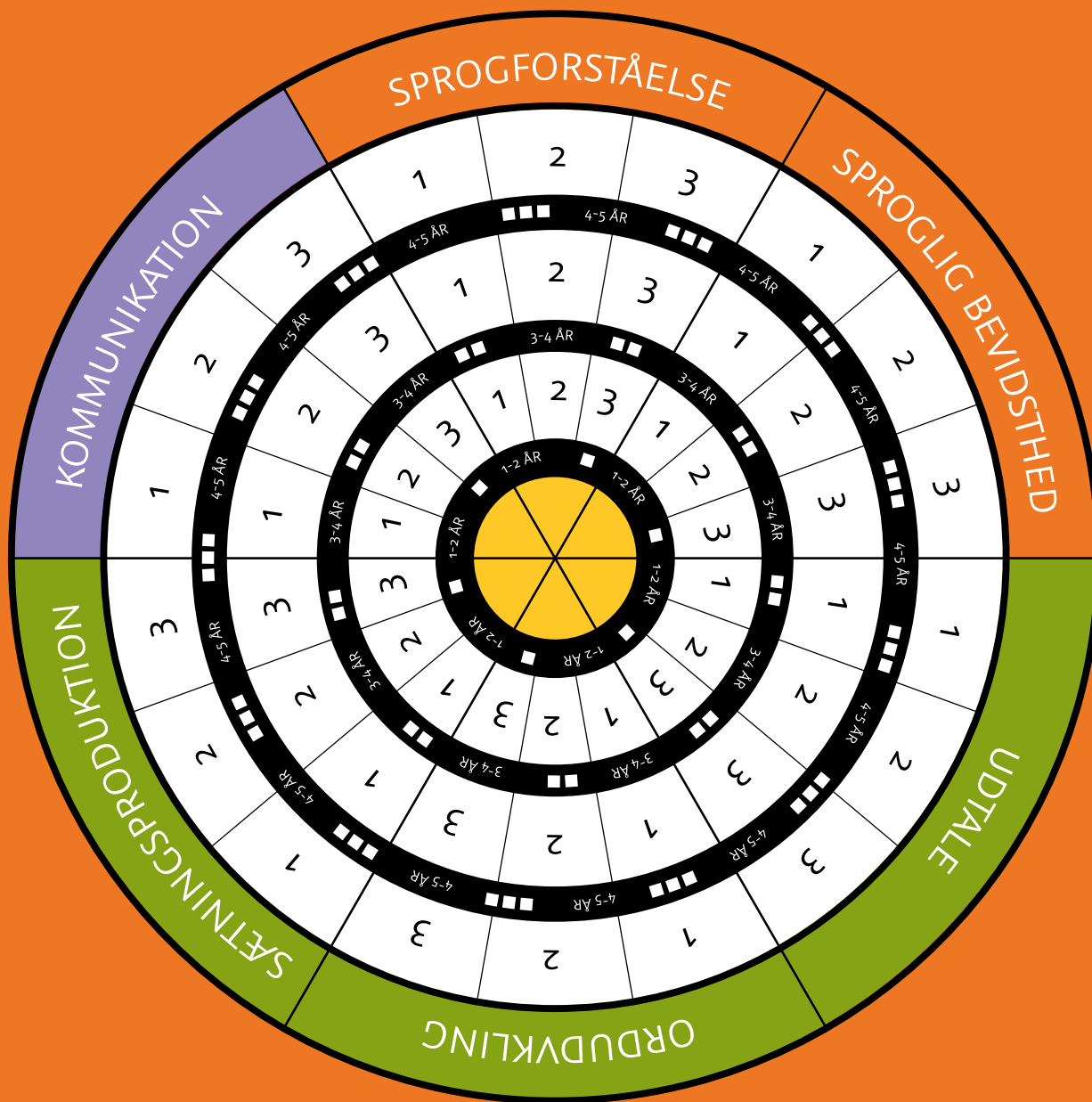

TRAS-SPROGET PÅ VEJ

Navn:

Fødselsdato:

Optagelsesdato:

Dato for udførelsen:

Alder:

Noter:

Tiltag:

TRAS-SPROGET PÅ VEJ

Supplerende materiale til kategorierne kommunikation, sprogforståelse, sproglig bevidsthed, udtale, ordudvikling og sætningsproduktion. Valgfrit supplement til det obligatoriske TRAS.

Dato for udførelsen:

Alder:

Noter:

Tiltag:

Dato for udførelsen:

Alder:

Noter:

Tiltag:

Handleplan til opfølgende af det sprogpædagogiske arbejde efter sprogvurderingen TRAS:

Handleark for (navn):	I handlearket beskrives de sprogpædagogiske tiltag, som følge af barnets sprogvurdering.
Fødselsdag:	Beskrivelsen tager afsæt i barnets resultater i sprogvurderingens 3 overordnede udviklingsområder.
Institution:	1. samspil, kommunikation og opmærksomhed: Det blå område
Pædagog(-er):	2. Sprogforståelse og sproglig bevidsthed: Det røde område
Dato (fra/til):	3. Udtale, ordforråd og sætningsproduktion Det grønne område

Udviklingsområde:	Mål: Hvad skal der arbejdes hen imod?	Tiltag: Hvad skal der arbejdes med?	Konkrete handlinger og aktiviteter	Hvem gør hvad? P: Pædagog PM: pædagogmedhjælper F: anbefalinger til forældrene
Samspil				
Kommunikation				

<p>Opmærksomhed</p>				
<p>Sprogforståelse Herunder kodeskift: Skifter tyske og danske ord ud, alt efter hvilke ord barnet kan. <i>"Ich lege mit biler"</i></p>				
<p>Sproglig bevidsthed Herunder "fraser/ uanalyserede enheder" så som "tak for mad", "vaske hænder"</p>				
<p>Udtale</p>				

<p>Ordudvikling</p>				
<p>Sætnings- produktion Herunder Transfer: Overtager den tyske grammatik "Det kan jeg også ikke"</p>				

Evaluering i praksis

Målene	Kan ikke endnu	Kan næsten	Kan	Kommentarer/ eksempler
For ”Det blå område”:				
For ”Det røde område”:				
For ”Det grønne område”:				

SPROG OG LÆSNING I GRUND- OG FÆLLES-SKOLEN

INDLEDNING

Når barnet starter i indgangsfasen, kommer det med mange og forskelligartede forudsætninger og erfaringer både med tale- og skriftsproget. Målene for sprog og læsning på skoleområdet er derfor en videreudvikling af det sproglige arbejde, som er påbegyndt både i dagtilbuddene og i hjemmet.

Skolen har mange sprogarenaer og voksne, der støtter barnet i udviklingen af sprog – det sker ikke kun i undervisningen, men også på legepladsen, i SFO'en, heldagsskoletilbuddet eller i fritidshjemmet.

Sprogarbejdet i skolen tager udgangspunkt i de særlige sproglige forhold, som fx den flersprogede kontekst, som et barn i mindretallets skolevæsen i Sydslesvig naturligt befinder sig i. Det betyder blandt andet, at de voksne har særlig opmærksomhed på strategier til udvikling af begreber og ordforråd. I undervisningen er der særligt fokus på en sprogbaseret undervisning, som fx ekstra fokus på forforståelse og eksplicit undervisning i sprogstrategier, så elevens sprogkundskaber ikke bliver en hindring for den faglige læring.

Det er grundlæggende for sprogarbejdet i hele skoleforløbet, at der tages udgangspunkt i de fire sprogfærdigheder: lytte, samtale, læse og skrive. Sprog skabes i mange sammenhænge, og for at styrke elevernes kommunikative kompetence inddrages og veksles der mellem de fire sprogfærdigheder i undervisningen. Dette beskrives fx også i Undervisningsministeriets vejledning om sproglig udvikling:

”En kvalificeret brug af sproget styrker elevernes faglige forståelse. Et nuanceret og varieret skolesprog bygger på udvikling af både det mundtlige og det skriftlige sprog. Fagene skal derfor i forhold til det faglige indhold arbejde med de fire sprogfærdigheder: lytte, samtale, læse og skrive:

Sprog	Receptivt	Produktivt
Mundtligt	Lytte	Samtale
Skriftligt	Læse	Skrive

© Undervisningsministeriet

Det **receptive** aspekt af sproget handler om, at eleverne bliver i stand til at lytte og læse sig til forståelse og tilegnelse af det faglige indhold. Læreren skal støtte og undervise eleverne heri, således at eleverne får kendskab til fagord, begreber og fagspecifikt sprog.

Det **produktive** aspekt af sproget handler om, at eleverne kan udtrykke sig og formidle fagligt indhold i samtale og på skrift og dermed udvikle sig til faglige, aktive sprogbrugere.”

(kilde: <http://www.emu.dk/modul/sproglig-udvikling-vejledning>)

LÆSNING OG SKRIVNING

Arbejdet med læsning og skrivning igennem hele skoleforløbet har som overordnet mål, at eleverne udvikler skriftsproglige færdigheder, så de aktivt kan bruge læsning og skrivning i deres læringsprocesser og i deres personlige udvikling, også når eleverne forlader skolen. Da læsemotivation og -lyst er en stor medvindsfaktor i dette forløb, medtænkes dette i forskellige læseaktiviteter.

Læsning beskrives ofte som en aktiv meningsføgende proces, der er et komplekst sammenspil af flere komponenter. Traditionelt set defineres læsningen som et produkt af afkodningen gange forståelse ($L=A \times F$). Hvis de enkelte bogstaver i en tekst ikke kan afkodes, er der ikke tale om læsning, ligesom læsningen bliver til en meningsløs proces, hvis forståelsen ikke følger med. Begge aspekter af læsningen – afkodningen og forståelsen - vægtes derfor højt helt fra starten i skolens læseundervisning. Læsningens meningsføgende funktion kan illustreres ved følgende læsemodel, som viser alle de delelementer, der indgår i læsningen, og som vores læseundervisning derfor til stadighed fokuserer på:

(Ehris interaktive læsemodel efter Rummelhart 1995)

I indgangsfasen vil der naturligt være mest fokus på afkodningen, og efterhånden som eleverne bliver mere sikre og hurtigere læsere, vil læsekravene øges, og der vil være mere fokus på at læse for at lære. Skrivning og læsning beskrives ofte som to sider af samme sag. Skriveaktiviteter kan understøtte læseprocessen i indgangsfasen. Efterhånden vil også skriveaktiviteterne blive mere komplekse, hvor der fx forventes, at eleven behersker forskellige skrivegenrer.

Den teknologiske udvikling giver mulighed for at give andre perspektiver på læsning og skrivning. Læsning på skærm, e-bøger og oplæsnings- og ordforslagsprogrammer er ikke kun kompenserende redskaber for elever i skriftsprogsvanskeligheder, men anvendes også mere og mere aktivt i undervisningssammenhænge.

DEN FLEKSIBLE INDGANGSFASE

I den fleksible indgangsfasen bygges der videre på de sproglige- og skriftsproglige erfaringer, som barnet har med ved skolestart. Da det er meget forskellige forudsætninger og erfaringer med skriftsproget, som eleverne har ved skolestart, tilrettelægges en differentieret læse- og skriveundervisning, så den enkelte elev udfordres på sit niveau i løbet af den fleksible indgangsfasen, som kan strække sig over 1-3 år.

At se, samtale, lytte og forstå er fundamentet for undervisningen på disse klassetrin, så sprog, handling og oplevelser kædes sammen.

DEN EKSPERIMENTERENDE SPROGBRUGER

I indgangsfasen fortsættes det sproglige arbejde med at få eleverne til at blive **aktive sprogbrugere**. I denne fase vil der være fokus på, at barnet eksperimenterer med sproget, og undervisningen lægger op til at vække elevernes sproglige nysgerrighed i situationer, hvor samtalen er i centrum. Eleverne inddrages i sprogaktiviteter, som fx at finde sjove, mærkelige ord, over- eller underbegreber for ord, gætte på ords betydning eller lege med orddannelser. Derudover skal eleverne have rig mulighed for at anvende de nye ord i tale og skrift.

Eleverne opfordres til at referere og fortælle om egne oplevelser og viden, som er tilegnet gennem forskellige medier. Eleverne skal opmuntres til at spørge om det, de ikke forstår, eller det, de undrer sig over. Hvis eleverne mangler ord til at komme videre med en fortælling, opfordres de til at bruge sprogstrategien at "sige det på en anden måde".

Sprogforståelsen og ordforrådet udvides ligeledes ved, at eleverne oplever sproget ved at lytte og deltage i fælles oplevelser, sange, lege og rollespil. Billeder og andre visuelle udtryk anvendes til at støtte forståelsen og begrebs- og ordforrådsindlæringen. Gennem hele forløbet er lærerens oplæsning af forskellige teksttyper central for udviklingen af elevernes lytteforståelse og sprogudvikling. Da indskolingseleven endnu ikke vil være i stand til at læse udfordrende tekster på egen hånd, vægtes oplæsning højt, da det er med til at udvikle sprogforståelsen. Her får eleven både mulighed for at erfare, at læsning kan give store oplevelser og ny viden, og her møder eleven nye ord og begreber. Det sker især, når eleverne inddrages som aktive medfortællere i en dialogisk læsning. Ved at lytte til fortælling stimuleres også andre sproglige delfærdigheder såsom baggrundsviden, inferens og dannelse af indre scenarier. Lytteforståelsen er således en forudsætning for senere tekstforståelse (læseforståelse).

DEN OPDAGENDE LÆSER OG SKRIVER

Læsningens formål vil altid være at opnå forståelse af en tekst. En indlysende forudsætning for dette er, at barnet kan identificere de skrevne ord, og afkodningen er derfor ofte i fokus i den første dansk- og tyskundervisning. Læseundervisningen i denne fase baseres derfor på direkte undervisning i sammenhængen mellem bogstav og lyd, så eleven udvikler sikre afkodningsstrategier. Arbejdet med at træne og automatisere de grundlæggende afkodningsstrategier fungerer optimalt, når eleven læser lydrette tekster af passende sværhedsgrad.

Skriveprocessen understøtter læsningen, da eleven i den opdagende skriveproces bearbejder forholdet mellem lyd og bogstav på sit eget niveau. Der arbejdes med at bruge skriftsproget i meningsfulde sammenhænge, fx ved at skrive små tekster til billeder, breve, sætninger og skilte. I starten af skriveprocessen er der fokus på elevens skrivelyst og ikke så meget på korrekt stavning.

Sideløbende skal eleverne arbejde med enkle læseforståelsesstrategier og rollen som aktiv læser. Det kan fx gøres ved at se på bogens forside eller kigge på bogens illustrationer inden læsning af en bog for at aktivere forforståelsen. (Se mere om læseforståelsesstrategier i bilaget).

Mål efter 2. klassestrin

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig viden og færdigheder, der sætter dem i stand til at:

DET TALTE SPROG

- lytte aktivt til talt dansk, som det bruges i samtale og i undervisningen
- forstå hovedindholdet af talt dansk, som det bruges i samtaler og i undervisningen
- kan udtrykke sig forståeligt og sammenhængende med et elementært ordforråd om egne oplevelser og situationer knyttet til skole, hjem og fritid afpasset efter situation, fag og samtalepartner

SPROG OG SPROGBRUG

- forstå og anvende et elementært ordforråd, herunder også førfaglige ord
- forstå og anvende et fagligt ordforråd, der knytter sig til skolens fag, fx brug af faglige termer i matematik og kristendom.

SPROGTILEGNELSE OG EGEN LÆRING

- deltage i samtaler om sprog og sprogtilegnelse, fx i classesammenhæng tale om, hvornår bruger jeg det ene sprog, og hvornår bruger jeg et andet sprog, hvordan kan man lære sprog, hvad gør jeg, når jeg ikke kan forstå et ord? Samt spørge og gøre opmærksom på, at noget ikke er forstået
- kan anvende enkelte sprogstrategier (se bilag "Sprogstrategier").

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - LÆSNING

- udvikle begyndende læsevaner samt finde og vælge tekster til egen læsning
- læse de 120 hyppigste ord som parate ordbilleder
- læse en ukendt tekst passende til alderstrinnet
- kende forskel på fiktive og ikke-fiktive tekster
- udtrykke sin egen forståelse af teksten
- begynde at læse sig til viden i faglige tekster, fx små fagbøger, faglig læsning i kristendom eller tekster i matematikbogen
- anvende afkodningsstrategier, fx benytte bogstavlydene effektivt i afkodningen af ukendte ord, anvende ordbilleder, anvende allerede kendte ord i afkodningen af ukendte ord og benytte sig af de ydre ledetråde, som fx billedstøtte
- anvende enkle læseforståelsesstrategier, fx før-læse-aktiviteter: "Kig på overskrift/billede. Hvad tror du teksten handler om?".

I slutningen af den fleksible indgangsfase er målet, at eleven skal kunne læse enkle tekster sikkert. Et pejlemærke er, at eleverne efterhånden kan højt-læse lette tekster med over 90 % rigtighed.

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - SKRIVNING

- skrive enkle fiktive tekster og enkle fagtekster
- udtrykke sig i små produktioner med tekst og billede
- benytte computeren til skrivning af enkle tekster
stave små korte ord og de hyppigst anvendte ord korrekt.

Målet er at udvikle skrivelyst og lade eleven opdage, at skrivning kan bruges til kommunikation.

SPROG OG LÆSNING PÅ MELLEMRINNET

DEN UDFORSKENDE SPROGBRUGER

Arbejdet fra de tidligere forløb med forskellige samtale- og kommunikationsaktiviteter udbygges yderligere på mellemtrinnet. Eleverne øves i at bruge sproget i diverse samtalsituationer og være aktivt lyttende dvs. stille relevante spørgsmål til det, de ser og hører, således at dialogen kommer i centrum. Gennem par- og gruppediskussioner, rollespil og improvisationer opøves eleverne i at diskutere, argumentere, stille spørgsmål og give udtryk for meninger.

Der lægges vægt på elevernes tilegnelse af et stadigt mere præcist og varieret ordforråd, både ved at fokusere på arbejdet med hverdags-, fagfaglige- og før-faglige ord. Forskellen mellem hverdags-sprog og fagsprog italesættes, så eleverne bliver mere bevidste om, at sprog er afhængig af den kontekst, det indgår i.

Elevernes kendskab til forskelle og ligheder mellem sprogene og sprogenes forside er stadig genstand for undren og diskussion. Der arbejdes fx med fremmedord og med kulturbundne udtryk. Derudover systematiseres ordforrådsarbejdet ved at sætte fokus på over-/underbegreber, nært beslægtede ord, ligheder og forskelle, morfemstrategier, som fx hvad forstavelsen u- eller for- foran et ord betyder, og om samme regel måske gør sig gældende for de samme tyske udtryk.

”AT LÆSE FOR AT LÆRE”

På mellemtrinnet arbejdes der på at styrke og øge elevernes interesse for at læse, så læsningen bliver en kilde til oplevelser og ny viden. Der skal fortsat fokuseres på en aktiv læseindstilling, også selvom man nu ”har lært at læse”. På mellemtrinnet er der i høj grad fokus på læsningens indholdsside, hvor afkodningen mere og mere automatiseres, så læseren fuldt ud kan fokusere på at forstå tekstens indhold. I begyndelsen af mellemtrinnet er afkodningen stort set sikker for de fleste elevers vedkommende og læsningen på vej til at blive flydende. De fleste elever har et fundament af funktionelle læsestrategier og vil efterhånden udvide deres læsning til at omfatte tekster med væsentligt større omfang end tidligere. I læseundervisningen kan der nu fokuseres på at forøge læsehastigheden, da den er af stor betydning for eleverne især på de kommende klassetrin. Hastigheden skal altid ses i forhold til forståelsen. Målet er, at eleverne efterhånden lærer at tilpasse deres læsehastighed til de tekster, de læser, så de ved, hvornår de skal læse langsomt for at forstå, og hvornår de kan sætte tempoet op.

På mellemtrinnet vil eleverne også blive bekendte med forskellige læsemåder og -teknikker, så læsningen kan tilpasses forskellige formål. Elever med læsevanskeligheder vil i mange tilfælde blive ”lyttende” læsere, hvor der benyttes kompenserende IT- muligheder, så deres læsevanskelighed ikke står i vejen for, at de kan uddrage viden af teksternes indhold.

Eleverne vil møde mange fagtekster på mellemtrinnet og opdage, at fagsprog og fagtekster er opbygget på en anden måde end de skønlitterære tekster. Alle lærere deltager i at få eleverne til at knække fagsprogs-koden i netop deres fag. Hvert fag har sine forskellige teksttyper, som er opbygget på forskellige måder, og det er derfor de enkelte faglærere, der underviser eleven i læsning og skrivning af netop deres fags tekster.

Eleverne vil på mellemtrinnet stifte bekendtskab med mange forskellige læseforståelsesstrategier. Det er redskaber, som kan støtte eleverne i at forstå tekstens indhold. De kan anvendes før, under eller efter, man læser en tekst. Hensigten med læseforståelsesstrategierne er også at gøre eleverne til **aktive læsere**. Ved at bruge metakognitive strategier, som fx tjek-forståelses-spørgsmål

eller rollelæsning, opfordres eleverne til at blive aktive i deres egen læseproces. Eleverne undervises i strategier, så de bliver opmærksomme på, om de forstår det, de læser og reagerer, hvis der er noget, de ikke forstår.

Mål efter 4. klassetrin

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig viden og færdigheder, der sætter dem i stand til at:

DET TALTE SPROG

- lytte aktivt til talt dansk, som det bruges i undervisningen og i samtale og følge op med spørgsmål
- forstå talt dansk, som det bruges i samtaler og i undervisningen samt i klassesvarende digitale medier i og uden for skolen
- kan udtrykke sig sammenhængende, klart og tydeligt med et elementært førfagligt og fagligt ordforråd afpasset efter situation, fag og samtalepartner

SPROG OG SPROGBRUG

- forstå og anvende et elementært før-fagligt og fagligt ordforråd, som det bruges i undervisningen.

SPROGTILEGNELSE OG EGEN LÆRING

- deltage i samtaler om sprog, kultur og sprogtilegnelse, fx brugen af reduktions- og risikostategier, og at sprog kan læres i og uden for skolen
- bruge forskellige sprogstrategier (se bilag "Sprogstrategier")
- bruge relevante ordbøger, trykte som digitale i forbindelse med ukendte ord og fagudtryk.

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - LÆSNING

- udvikle og vedligeholde hensigtsmæssige læsevaner
- søge viden på egen hånd gennem læsning
- kende til forskellene mellem den beskrivende, berettende, instruerende og ikke-fortløbende/multimodale teksttype
- læse og forstå klassesvarende tekster sikkert med en passende læsehastighed (se bilag "Mål for læsehastighed og vejledende oversigt over teksters sværhedsgrad samt læseudvikling")
- anvende enkelte læseforståelsesstrategier (se bilag "Læseforståelsesstrategier")
- anvende enkelte læseteknikker.

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - SKRIVNING

- bruge skrivning som støtte i videnstilegnelsen, fx notater, tidslinje, to-kolonnenotater
- skrive i skriveprocessens faser: fra ide til færdig tekst
- skrive beskrivende, berettende og instruerende tekster
- udtrykke sig i produktioner med tekst og billede
- skrive på computeren med passende hastighed.

Mål efter 6. klassestrin

Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig viden og færdigheder, der sætter dem i stand til at:

DET TALTE SPROG

- lytte aktivt til talt dansk, som det bruges i samtale og undervisning og uddrage viden heraf
- forstå varieret talt dansk, som det bruges i samtaler, i undervisningen samt i klassesvarende digitale medier i og uden for skolen
- kan udtrykke sig klart, tydeligt og varieret med et passende ordforråd inden for både almene og faglige områder afpasset efter situation, fag og samtalepartner

SPROG OG SPROGBRUG

- anvende et passende ordforråd inden for både almene og faglige områder.

SPROGTILEGNELSE OG EGEN LÆRING

- deltage i samtaler og reflektere over sprog, kultur og sprogtilegnelse, fx om det at være flersproget, og hvordan man bedst videreudvikler sprogene
- bruge forskellige sprogstrategier samt diskutere, hvilke sprogstrategier, der er hensigtsmæssige i forskellige situationer
- søge forklaring på ukendte ord og fagudtryk i såvel trykte som digitale medier, herunder brug af relevante ordbøger.

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - LÆSNING

- udvikle og vedligeholde hensigtsmæssige læsevaner
- søge viden på egen hånd gennem læsning
- kende forskel på teksttyperne: beskrivende, berettende, instruerende, forklarende og den ikke-fortløbende/multimodale teksttyper
- læse og forstå klassesvarende tekster sikkert med passende læsehastighed (se bilag "Mål for læsehastighed og vejledende oversigt over teksters sværhedsgrad samt læseudvikling")
- anvende forskellige læseforståelsesstrategier, fx finde læseformål, notatteknikker, før-under-efter læsning (se bilag "Læseforståelsesstrategier")
- anvende forskellige læseteknikker (se bilag "Læseteknikker").

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - SKRIVNING

- bruge skrivning som støtte i videnstilegnelsen, fx procesnotat, kolonnenotat, stikord, resume, referat og tidslinje
- indsamle stof, disponere et indhold og skrive fra idé til færdig tekst
- skrive beskrivende, berettende, instruerende og forklarende tekster samt producere multimodale tekster
- skrive på computeren med passende hastighed samt anvende hjælpemidler i skriveprocessen, herunder kompenserende IT, stavekontrol, ordbøger og opslagsværker.

SPROG OG LÆSNING 7.-10. ÅRGANG

I mindretallets skolevæsen slutter eleverne deres skolegang med afgangsbviser, der er sammenlignelige med afgangsbviser både nord og syd for grænsen, så de kan deltage i videregående uddannelser på lige fod med elever i Danmark og Tyskland. Derfor skal undervisningen lede frem mod, at eleverne tilegner sig to sprog (dansk og tysk) på modersmålsniveau.

Det overordnede mål for sprog og læsning i alle fag i udskolingsforløbet (7.-10.kl.) er, at eleverne opnår så funktionelle læse⁴- sprog- og skrivekompetencer, at de kan anvende disse aktivt i deres læreprocesser gennem hele livet.

DEN VIDEREGÅENDE SPROGBRUGER

Alle lærere har fokus på en yderligere styrkelse af elevernes sproglige bevidsthed og ordforråd, så eleven kan kommunikere i et stadigt mere komplekst sprog. Med andre ord skal eleven kunne udtrykke sig mundtligt og skriftligt i og om emner, der berøres i alle skolens fag.

Systematisk ordforrådsarbejde er stadig i fokus i forhold til vores flersprogede børn – arbejdet med orddefinitioner, over-/underbegreber, ordlæsestrategier og ords betydninger i mange forskellige sammenhænge skal være en grundstamme i al undervisning.

DEN FUNKTIONELLE LÆSER OG SKRIVER

Ved udgangen af 10. klasse er det målet, at eleverne har en så sikker og automatiseret læsefærdighed, at de er i stand til at læse og forstå alle former for trykte og digitale tekster af en forholdsvis kompleksitet. Der skal derfor i forløbet 7.-10. klasse stadig fokuseres på sikre og hurtige afkodningsfærdigheder samt gode strategier til læseforståelse. Den daglige læsetræning er stadig en vigtig kilde til automatisering af læsefærdigheden samt udvidelse af ordforrådet. Læseforståelsen skal også følge med i de mere komplekse tekster, hvorfor undervisningen leder frem mod, at eleverne kender og anvender hensigtsmæssige læseforståelsesstrategier. I dette sidste skoleforløb vil vi sikre os, at elevernes læsefærdigheder og lyst til at læse fortsat udvikler sig, så de opbygger gode læsevaner, der kan følge dem resten af livet.

Eleverne skal på samme måde ved udgangen af 10. klasse beherske skriftsproget i forskellige genrer og teksttyper, så de kan kommunikere via skriftsproget og tilpasse skrivemåden til formålet. Læsning og skrivning bliver her et naturligt redskab for *læring i alle fag*.

Da hvert fag har sine specifikke teksttyper og genrer med hver deres fagsprog, er det derfor den enkelte faglærer, der underviser eleverne i, hvordan de uddrager og skaber mening i netop dette fags tekster samt hvilke læseforståelsesstrategier, der er særligt egnede til dette fags tekster. (Se bilag). Fagbegreber på begge sprog indgår i deres faglige kontekst, så vores elever ud over et dansk fagsprog også opnår et sprogligt niveau, så de kan begå sig i fagsproglige sammenhænge på tysk.

⁴ Begrebet "funktionel læsekompetence" bruges i PISA-undersøgelserne og defineres ved, "... at en person forstår, kan anvende, kan reflektere over og engagere sig i indholdet af skrevne tekster, så man kan nå sine mål, udvikle sin viden og sine muligheder og kan deltage aktivt i samfundslivet." (Klara Korsgaard *Fra læsning til literacy* i Læsning og skrivning alle fag, 2011)

Mål efter 9. klassestrin

Undervisningen i 7. - 9. klassestrin leder frem mod, at eleverne i slutningen af 9. klasse har tilegnet sig viden og færdigheder, der sætter dem i stand til at:

DET TALTE SPROG

- lytte aktivt til og forstå et relativt komplekst sprog, fx følge med i og uddrage viden af udsendelser på tv og andre medier
- kan udtrykke sig klart og nuanceret med grammatisk bevidsthed og et sikkert ordforråd afpasset efter situation, fag og samtalepartner

SPROG OG SPROGBRUG

- anvende et sikkert og nuanceret ordforråd inden for både almene og faglige områder
- sprogtilegnelse og egen læring
- være bevidst om og forholde sig til forskelle og ligheder mellem dansk og tysk sprog og udfordringer og muligheder i forbindelse med det at være flersproget
- bruge sproget aktivt og funktionelt med hensigtsmæssig brug af sprogstrategier
- søge forklaring på ukendte ord og fagudtryk i såvel trykte som digitale medier, herunder korrekt brug af relevante ordbøger.

SKRIFTSPROGTILEGNELSE - LÆSNING

- fastholde og udbygge gode læsevaner
- kende forskel på de forskellige teksttyper: den beskrivende, berettende, instruerende, forklarende diskuterende/argumenterende og den ikke fortløbende/multimodale teksttype
- læse og forstå klassesvarende tekster sikkert med passende læsehastighed (se bilag "Mål for læsehastighed og vejledende oversigt over teksters sværhedsgrad samt læseudvikling")
- variere læsehastighed bevidst efter læseformål og tekstens sværhedsgrad
- anvende læseforståelsesstrategier bevidst (se bilag "Læseforståelsesstrategier")
- anvende forskellige læseteknikker hensigtsmæssigt efter læseformål og sværhedsgrad (se bilag "Læseteknikker").

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - SKRIVNING

- udtrykke sig skriftligt inden for forskellige teksttyper: beskrivende, berettende, instruerende, forklarende, reflekterende, diskuterende/argumenterende samt producere multimodale tekster
- skrive forståeligt, klart og varieret
- læse basal korrektur på egne og andres tekster
- anvende hensigtsmæssige hjælpemidler i skriveprocessen, herunder kompenserende IT, stavkontrol, ordbøger og opslagsværker.

Mål efter 10. klassetrin

Undervisningen i 10. klassetrin leder frem mod, at eleverne i slutningen af 10. klasse har tilegnet sig viden og færdigheder, der sætter dem i stand til at:

DET TALTE SPROG

- lytte aktivt til og forstå et relativt komplekst sprog, fx følge med i og uddrage viden af udsendelser på tv og andre medier
- kan udtrykke sig klart, nuanceret og overvejende grammatisk korrekt med et sikkert ordforråd afpasset efter situation, fag og samtalepartner

SPROG OG SPROGBRUG

- anvende et sikkert og nuanceret ordforråd inden for både almene og faglige områder.

SPROGTILEGNELSE OG EGEN LÆRING

- være bevidst om, forholde sig til og kunne gøre rede for forskelle og ligheder mellem dansk og tysk sprog og udfordringer og muligheder i forbindelse med det at være flersproget
- bruge sproget aktivt og funktionelt med hensigtsmæssig brug af sprogstrategier
- søge forklaring på ukendte ord og fagudtryk i såvel trykte som digitale medier, herunder korrekt brug af relevante ordbøger, trykte som digitale.

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - LÆSNING

- fastholde og udbygge gode læsevaner
- kende forskel på de forskellige teksttyper: beskrivende, berettende, instruerende, forklarende, diskuterende/argumenterende og den ikke fortløbende/multimodale teksttype
- læse og forstå klassesvarende tekster sikkert med passende læsehastighed (se bilag "Mål for læsehastighed og vejledende oversigt over teksters sværhedsgrad samt læseudvikling")
- variere læsehastighed bevidst efter læseformål og tekstens sværhedsgrad
- anvende læseforståelsesstrategier bevidst (se bilag "Læseforståelsesstrategier")
- anvende og beherske forskellige læseteknikker hensigtsmæssigt efter læseformål og tekstens sværhedsgrad (se bilag "Læseteknikker").

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - SKRIVNING

- udtrykke sig skriftligt inden for forskellige teksttyper: beskrivende, berettende, instruerende, forklarende og diskuterende/argumenterende samt producere multimodale tekster
- skrive forståeligt, klart og nuanceret
- læse korrektur på egne og andres tekster
- anvende og beherske hensigtsmæssige hjælpemidler i skriveprocessen, herunder kompenserende it, stavekontrol, ordbøger og opslagsværker.

SPROG OG LÆSNING I GYMNASIET

I mindretallets skolevæsen har eleverne mulighed for at fortsætte i gymnasiet efter 10. klasse, hvis de opnår adgangsgivende karakterer. I 11.-13. årgang har eleverne både dansk og tysk på modersmålsniveau, og deres studentereksamen giver adgang til videregående uddannelser i både Danmark og Tyskland.

Det overordnede mål for sprog og læsning i alle fag i gymnasiet er, at eleverne opnår læse-, sprog- og skrivekompetencer på et niveau, der gør dem i stand til at studere på en videregående uddannelsesinstitution i Danmark eller Tyskland uden sproglige vanskeligheder. Gymnasiet skal desuden videreudvikle elevernes kommunikationskompetence, hvilket sætter dem i stand til aktivt at medvirke i et demokratisk samfund.

DEN FAGLIGE SPROGBRUGER

Eleven skal kunne udtrykke sig præcist og relevant mundtligt og skriftligt i alle gymnasiets fag. Evnen til at udtrykke sig klart og korrekt i et nuanceret og komplekst sprog trænes gennem hele gymnasieforløbet.

I tillæg hertil kommer den faglige dimension på tværs af og i alle fag. Der er fokus på at øge elevens bevidsthed om forskelle mellem talesprog og skriftsprog, hverdagsprog, uddannelsessprog og fagsprog samt om de enkelte fags udtryk og normer for brug af fagsprog.

DEN REFLEKTERENDE MODTAGER OG AFSENDER

Ved udgangen af 13. årgang er det målet, at eleverne er så trænede læsere, at de er i stand til at læse, forstå og reflektere over alle former for trykte og digitale tekster. De er bekendte med forskellige læsestrategier afhængig af formålet med læsningen, og de kan selvstændigt vælge en passende strategi. Den daglige læsning foregår for det meste i form af lektielæsning, men læsning i undervisningen kan stadig forekomme.

Kompleksiteten er stigende, således at eleverne i 11. årgang præsenteres for tekster, som kun er lidt sværere, end hvad de har været vant til i 10. klasse. Ved udgangen af 13. årgang er både kompleksitet, lixtal (se bilag "Mål for læsehastighed") og fagligheden mht. sprog og indhold steget. Det er målet, at eleverne på dette tidspunkt er i stand til at læse, forstå, reflektere over og anvende tekster med lixtal omkring 50, dvs. populærvidenskabelige artikler og lettere fagtekster.

Eleverne skal ved udgangen af 13. årgang beherske et formidlingsbevidst skriftsprog i fagenes forskellige genrer og teksttyper. I tillæg til det klare, nuancerede og komplekse sprog kommer den sproglige korrekthed, som trænes i alle fag i forbindelse med afleveringer, klausurer og opgaver, men i særdeleshed i sproglige fag med skriftlige dimensioner. Ligeledes trænes elevens bevidsthed om sin afsenderrolle som fagperson. Eleven skal hen mod slutningen af gymnasieuddannelsen være i stand til at udtrykke sig i et relevant fagsprog i alle fag.

Med hensyn til elevernes mundtlige udtryksfærdigheder er det målet, at de i stigende grad og i slutningen af 13. årgang i fuldt omfang er i stand til at indgå i en faglig samtale om et emne i et flydende og overvejende korrekt sprog med brug af et varieret ordforråd og fagudtryk, der er passende for fag og emne.

SPROG OG LÆSNING 11. – 13. ÅRGANG

Mål efter 13. årgang

DET TALTE SPROG

- lytte aktivt til og forstå et komplekst sprog, fx fagtekster i alle former for medier
- anvende og beherske et præcist, klart og nuanceret talesprog
- skal kunne indgå i en faglig samtale med anvendelse af fagbegreber

SPROG OG SPROGBRUG

- anvende og beherske et præcist og nuanceret alment og fagligt ordforråd
- forståelse for kommunikationssituationen, idet sproget tilpasses både emnet og genren

SPROGTILEGNELSE OG EGEN LÆRING

- være bevidst om forskelle og ligheder mellem dansk og tysk fagterminologi i fag, hvor det skønnes relevant.
- være opmærksom på udfordringer og muligheder i forhold til at være flersproget
- bruge sproget aktivt og funktionelt med selvstændigt valg af sprogstrategier
- søge forklaring på ukendte ord og fagudtryk i såvel trykte som digitale medier, herunder kritisk brug af ordbøger og andre opslagsværker i alle former for medier

SKRIFTSPROGSTILEGNELSE - LÆSNING

- fastholde og udbygge gode læsevaner, hvor læsestrategien tilpasses teksttypen
- kende til forskellige teksttyper, såvel faglige som ikke-faglige genrer
- opnå studiekompetence i forhold til at læse og forstå faglige tekster
- variere læsehastighed og læseteknik bevidst efter læseformål og tekstens sværhedsgrad

SKRIFTSPROGTILEGNELSE - SKRIVNING

- skrive korrekt, præcist og nuanceret
- læse korrektur på egne og andres tekster og give konstruktiv respons
- anvende og beherske fagrelevante hjælpemidler i skriveprocessen
- anvende notatteknik
- opnå studiekompetence i forhold til at udtrykke sig skriftligt inden for gymnasiets fagrække.

LITTERATURLISTE, LINKS OG BILAG FOR SKOLEOMRÅDET

Anderson, K.K., Allard, B. og Sundblad, B. – bearbejdet af, *Læseudvikling - bogen om ny LUS*, Alinea 2003

Arnbak, Elisabeth, *Faglig læsning – fra læseproces til læreproces*, Gyldendal 2005

Bjerre, Malene & Ladegaard, Uffe, *Veje til et nyt sprog – teorier om sprogtilegnelse*, Dansk Læreforeningens Forlag 2013

Brandt, Gertrud M.R, *Flydende læsning i praksis*, Akademisk Forlag 2012.

Brudholm, Merete *Læseforståelse – hvorfor og hvordan?* Akademisk Forlag 2010

Bråten, Ivar *Læseforståelse - læsning i videnssamfundet - teori og praksis*, Klim 2008

Fredheim, Gerd *At læse for at lære – en praksisbog i læringsstrategier*, Gyldendal 2006

Holm, L. & Laursen, H. P. *Dansk som andetsprog – pædagogiske og didaktiske perspektiver*. Dansk lærerforeningens forlag 2010

Maagerø og Tønnesen, *At læse i alle fag*, Klim 2009

Mulvad, Korsgaard, Wahl Andersen m.fl. *Læsning og skrivning i alle fag*, Dafolo 2011

Skaftø Jespersen, Lone & Risum Kamp, Anne, *Faglig læsning i fagene*, Akademisk Forlag 2010

LINKS:

www.videnomlæsning.dk

www.emu.dk/modul/sproglig-udvikling-vejledning

Her finder du en portal med oversigt over, beskrivelser af og vejledninger til Skoleforeningens evalueringspraksis:

www.evaluering.de

BILAG:

- Læseforståelsesstrategier
- Læseteknikker
- Oversigt over teksttyper
- Oversigt over notatteknikker til faglig læsning
- Mål for læsehastighed
- Vejledende lus, let- og lixtal
- Kommunikations- og sprogstrategier
- Skriftsprogsvanskeligheder

LÆSEFORSTÅELESSTRATEGIER

En **læseforståelsesstrategi** beskrives ofte som en bevidst, målstyret handling, der kan udføres før, under og efter læsningen af en tekst med henblik på bedre at kunne forstå en tekst. Undervisning i og brug af læseforståelsesstrategier har vist sig at styrke læseforståelse (www.videnomlæsning.dk).

De mange forskellige læseforståelsesstrategier kan inddeles i fire hovedkategorier: **hukommelsesstrategier**, **organisationsstrategier**, **elaboreringsstrategier** og **overvågningsstrategier** (bl.a. Bråten og Brudholm, 2010). De tre sidstnævnte strategier antages at føre til en dybere forståelse af teksten, mens hukommelsesstrategien primært støtter hukommelsen af teksten. Det at bruge en læseforståelsesstrategi kan fx betyde, at man "læser med blyant" og udarbejder grafiske modeller i forbindelse med teksten, som fx: **mindmap**, **to-kolonnenotater**, **VØL-skema**, **VENN-diagram** eller **ord- og begrebskort**.

HUKOMMELESSTRATEGIER

Hukommelsesstrategier bruges for at kunne huske tekstens indhold. Det kan være at genlæse teksten, understrege væsentlige formuleringer, notere nøgleord eller tage noter undervejs. Det kan fx være at lave et **resume** af teksten, skriv **stikord** til teksten for bedre at kunne huske den eller lave **understregninger** i teksten.

ORGANISERINGSSTRATEGI

Organiseringsstrategier bruges til at sammenfatte og ordne tekstens indhold og skaffe sig overblik over betydningen. Det kan fx være brugen af **begrebskort** eller **årsag-følge-kort** eller udformning af **tidslinje** eller **kolonnenotater**.

ELABORERINGSSTRATEGI

Elaboreringsstrategier er strategier, der bruges til at bearbejde og kombinere den nye viden med allerede eksisterende viden. Disse strategier benyttes for at gøre teksten mere meningsfuld, ved at den nye information bliver bearbejdet og uddybet ved fx at drage sammenligninger (fx **VENN**-diagram), inddrage personlige erfaringer og perspektivere teksten, undervise andre eller give eksempler. En måde at øve denne strategi er, fx at stille spørgsmål til teksten FØR læsningen: "Hvad ved jeg allerede/hvad vil jeg gerne vide?". EFTER læsningen kan spørgsmålet så besvares: "Hvad ved jeg nu?" **VØL**-skemaet er et eksempel på en elaboreringsstrategi.

OVERVÅGNINGSSTRATEGI

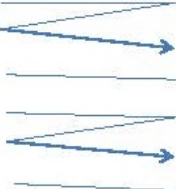
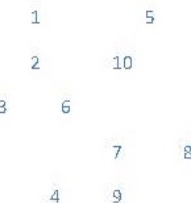
Overvågningsstrategier skaber en bevidsthed om egen forståelse af teksten. Det kan fx være at stille sig selv forståelsesspørgsmål: Forstår jeg rent faktisk det, jeg læser, og hvis ikke, hvordan kan jeg så komme til at forstå det? Svage læsere overvåger ikke deres læsning på samme måde – de skal have hjælp til at udvikle deres metabevindthed. Det kan fx gøres ved at arbejde med bevidstgørelse af læseformålet, nedskrive og forklare ord, som ikke forstås eller aktivere sin forhåndsviden (fx med **mindmap**), eller stille spørgsmål til teksten (**tip en tekst**).

LÆSETEKNIKKER

En læseteknik er en bestemt teknik, man bruger til læsningen af en tekst afhængig af, hvilket formål man har med læsningen. Hvis man skal danne sig et overblik over en bog eller en bestemt tekst, fx en artikel, kan man bruge teknikken:

OVERBLIKSLÆSNING (kaldes også oversigtslæsning/orienteringslæsning): Her læser man ikke hele teksten, men måske overskrifterne, indledningen og bogens bagside med det formål at danne sig et OVERBLIK over teksten og orientere sig i dens indhold.

SKIMMING (kaldes også skimning): Her lader man blikket glide ned over teksten uden egentlig at læse alle ordene. Denne teknik kan være en del af overblikslæsningen. Formålet kan fx være, at man vil friske en tidligere læst tekst op, eller at man vil danne sig et hurtigt overblik. Man læser ikke alle ordene, men kun brudstykket. Der er forskellige skimmeteknikker:

Lodret	Slange	Diagonal	Linje	Skærm
Øjnene løber ned gennem midten af teksten.	Øjnene løber i en s-form ned over siden.	Øjnene glider skråt ned over siden.	Læs første og sidste linje i hvert afsnit, og skim resten.	Øjnene bevæger sig rundt på siden på må og få.
				
God til artikler eller andre tekster i spalter.	God til sammenhængende tekst uden mange afsnit.	God til tekst i brede spalter.	God til svære, tætskrevne tekster.	Bruges ved læsning/surfing på internettet

Kilde: danskfaget.dk

PUNKTLÆSNING (scanning): Denne teknik bruges, hvis man leder efter en helt bestemt oplysning, fx et ord eller et årstal i en tekst. Her glider øjnene ned over en side, indtil man har fundet det ord eller den oplysning, man leder efter, hvorefter man nærlæser oplysningen.

NÆRLÆSNING: Denne teknik går ud på at læse alle ordene i teksten eller i et bestemt afsnit. Formålet er at tømme teksten for alle informationerne og detaljerne. Når man fx ved hjælp af punktlæsning har fundet en bestemt oplysning i teksten, kan man nærlæse afsnittet bagefter.

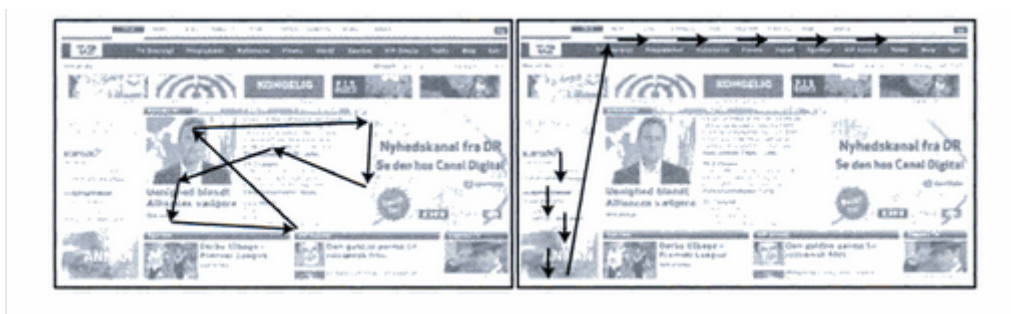
SKÆRMLÆSNING

Læseformer ved skærmlæsning

Centrallæsning: opmærksomheden orienteres mod midten af skærmen

Periferilæsning: opmærksomheden orienteres mod skærmens periferi (yderkanter)

Lineær læsning: en tekstblok læses fra det øverste venstre hjørne mod nederste højre.

(Central- og periferilæsning) Kilde: *Danskfagets it-didaktik* af Jeppe Bundsgaard, 2007.

Fuldtekstsøgningens læsemåder

Når eleverne skal finde en relevant side på internettet, gennemgås nedenstående faser, hvor de forskellige læseteknikker (markeret med fed) anvendes:

1. Læse en potentiel tekst og udvælge nøgleord
2. Vurdere, om man har ramt rigtigt ved at se på antal hits og kigge overfladisk på fragmenterne – og ellers prøve med en ny søgning (**fragmentoverblikslæse**)
3. Vurdere de enkelte hits for, om der er noget brugbart (**fragmentlæse**)
4. Tjekke siden med **skimning** og vurdering af layout, sværhedsgrad og dybde (**overblikslæse**)
5. Undersøge siden nærmere med **fokuslæsning**
6. Kritisk granske sidens oplysninger og analysere kommunikationssituationen (**kritisk læsning**).

Kilde: *Søgning er læsning* af Jeppe Bundsgaard, 2008, https://www.videnomlaesning.dk/media/1551/tidsskrift_april.pdf

Ordforklaringer

FULDTEKSTSØGNING: søgning, oftest elektronisk, i en eller flere tekster i deres fulde omfang. (Kilde: ordnet.dk)

FRAGMENTLÆSNING: er at læse små uddrag på fx en hjemmeside med det formål at vælge fra og til, når det gælder skærmttekster, fx hjemmesider, hvor den grafiske opsætning leder en rundt i forskellige dele af teksten.

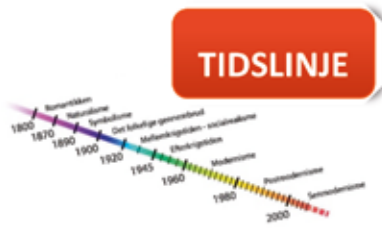
FOKUSLÆSNING: er at læse med et specielt fokus; at finde frem til det sted i teksten, som handler om det, man selv har fokus på.

KRITISK LÆSNING: er at læse kritisk: hvem har skrevet siderne (afsender), og hvilke forudsætninger har de? (Kan man stole på dem?) Hvad er afsenderens/producentens interesser og mål?

Teksttype	Formål	Kendetegn	Sætningskoblere	Visuel struktur
Berettende	At berette om hvad der er sket	<ul style="list-style-type: none"> Ofte et kronologisk forløb 	<p>Ofte i datid Tidsangivelser: <i>Først, dernæst, mens, endelig...</i></p> <p>Ofte i nutid: <i>er, gør, får, har</i></p> <p>Koblere som: <i>og, også, samt, samtidig</i></p>	<div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">Præsentation hvem</div> <div style="font-size: 2em;">↑</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">hændelser hvad hvor</div> <div style="font-size: 2em;">↑</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">afgrunding evaluering hvorfor hvordan</div> </div>
Beskrivende (informerende)	At beskrive hvordan noget er: <ul style="list-style-type: none"> indrettet ser ud virker 	<ul style="list-style-type: none"> Indledes ofte med en klassificering (fx "Løven er et pattedyr") Fænomenet beskrives: udseende, bestanddele, funktion... 	KLASSIFICERING og: information + information + information	
Forklarende	At forklare en proces trin for trin	<ul style="list-style-type: none"> Indledes ofte med en introduktion Processen beskrives – hvordan eller hvorfor noget sker Afsluttes med en opsamling Ofte suppleret med en tegning En overskrift, Beskrivelse trin for trin Liste over materialer, understyr illustrationer 	<p>Ofte i nutid: <i>er, har, gør, får</i></p> <p>Ord, der angiver årsager/modsætninger: <i>hvis, derfor, i stedet, fordi</i></p> <p>Ofte i nutid eller bydemåde: <i>læs, skriv, put, vend</i></p> <p>Personlige stedord: <i>man, du</i></p>	<p>INTRODUKTION AF EMNE</p> <p>Trin for trin</p> <p>OPSAMLING</p> <div style="text-align: center;"> </div>
Instruerende	At instruere i, hvordan man gør/udfører noget			<p>Overskrift</p> <div style="text-align: center;"> </div>
Diskuterende, argumenterende	At give sin mening til kende, lægge op til debat eller belyse en problemstilling	<ul style="list-style-type: none"> Præsentation af problemstilling Argumenter for og imod, evt. en anbefaling Konklusion Ofte en klar afsender 	<p>Skrives i nutid</p> <p>Ord, der angiver modsætninger/argumenter: <i>fordi, på trods af, derimod</i></p>	<div style="text-align: center;"> </div>
Ikke-fortløbende				<p>Fx: illustrationer, billeder, fotos, tegninger, pædagogiske tegninger, tabeller, skemaer, kort, diagrammer, grafer</p> <div style="text-align: center;"> </div>

NOTATTEKNIKKER TIL FAGTEKSTER

Bruges ofte ved **berettende** teksttyper:

Overskrifter:	Notater: <i>Frederik 9.</i>
<i>Barndommen</i>	
<i>Ungdomslivet</i>	
<i>Rejserne</i>	
<i>De store øjeblikke</i>	

2-KOLONNE-NOTAT

Bruges ofte ved **beskrivende/informerende** teksttyper:

TRÆ-DIAGRAM

Emne: Landsbykirken

Klassifikation: Hvad er en landsbykirke?	Skibet	Koret
Våbenhus	Kirketårn	Kapel

RAMME-NOTAT

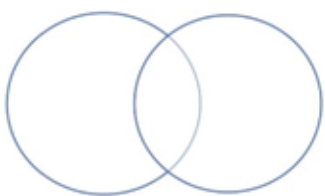
Bruges ofte ved **forklarende** teksttyper:

FLOW-DIAGRAM

Fordøjelsessystemet

VENN-DIAGRAM

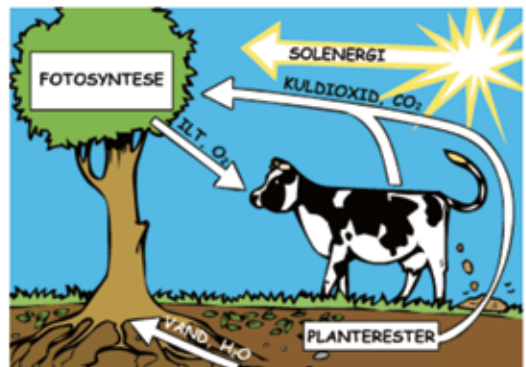

Politiske ideologier

BILLED-NOTAT

ÅRSAG-FØLGE-KORT

MÅL FOR LÆSEHASTIGHED

Fra "Læreplan for faget dansk"

<http://www.skoleforeningen.org/institutioner/laere-og-handleplaner/laereplaner>

Mål for slutningen af klassetrinnet	Stillelæsning Lette <u>skønlitterære</u> tekster for aldersgruppen Ord pr. minut
3. klassetrin	65 - 100
4. klassetrin	90 -120 ord
5. klassetrin	120 -150
6. klassetrin	150 -170
7. klassetrin	170-200
8.klassetrin	200-225
9. klassetrin	225-250
10. klassetrin	250 eller derover

VEJLEDENDE LUS-, LIX- OG LET-TAL

Faser	LUS-trin	
	(Fra LUS: <i>LæseUdviklingsSkemaet</i> , Allard, Rudqvist og Sundblad, Aliena, 2003.)	
Førskole	1-3	Kan finde og skrive sit navn, kender læseretningen, "Det skrevne kan læses"
Den fleksible indgangs-fase	4	Læser ordbilleder
	5	Udleder nye ord fra kendte
	6	Enkelte bogstavers lyd
	7	Flere bogstavers lyd
	8	Kommunikerer med skrivning
	9	Effektiv brug af bogstavers lyde
	10	Vekslende strategier
	11	Funktionelle læsestrategier
	12	Ukendt tekst læses selvstændigt
	Mellem-trin	13
14		Søgelæser
15		Stillelæser flydende med forståelse
16		Instruktionslæser
17		Flydende læsning - kan læse tv-undertexter
18a		Bogsluger - serier
Udskoling	18b	Bogsluger - ungdomsbøger
	18c	Bogsluger - genrelæsning
	19	Dybde- og overblikslæsning
	L.	Litterær/ubesværet læsning

Faser	LIX-tal*	LET-tal*
	<i>Til selvstændig læsning, tilpasses barnets læseudvikling</i>	
Den fleksible indgangs-fase		4-6
		5-7
		6-8
		7-9
	3-5	8-10
	4-6	9-11
	5-7	10-13
	6-8	13-15
	7-9	15-17
	9-11	17-19
	11-13	19-21
Mellem-trin	10-25	
Udskoling	25 og derover	

*"Hvis lixtallet er under 10 – brug let-tallet. Hvis let-tallet er over 17 – brug lix-tallet" (LUS: *LæseUdviklingsSkemaet*, Allard, Rudqvist og Sundblad, Aliena, 2003, s. 224).

KOMMUNIKATIONS- OG SPROGSTRATEGIER⁵

Kommunikationsstrategier betegner alle de strategier, som parterne tager i brug for at nå et givet kommunikativt formål i bred forstand, fx når vi bruger mimik som stilistisk virkemiddel i en samtale, eller anvender bestemte regler i forbindelse med turtagning i samtalen. **Sprogstrategier** betegner vi her, som de kommunikationsstrategier, som primært har med tilegnelsen af et nyt sprog at gøre.

Sprogstrategierne kan opdeles i to hovedkategorier: **reduktions-** og **risikostrategier**. **Reduktionsstrategierne** er strategier, hvor barnet eller den unge opgiver sit forehavende, fordi han eller hun er klar over, at det sprogligt kan give vanskeligheder. Det kan være, at han eller hun helt tier stille eller giver op midt i en sætning. Målet er at skabe trygge læringsrum, så barnet eller den unge begynder at bruge risikostrategierne i sprogtilegnelsen. **Risikostrategierne** kan underdeles i følgende strategier:

Risikostrategier	Beskrivelse	Eksempler
Samarbejdsstrategier	<ul style="list-style-type: none"> Bede om hjælp fra kammerater eller pædagog/lærer 	"Hvad hedder det nu på dansk?"
Gæt	<ul style="list-style-type: none"> Gætte ud fra konteksten eller billeder/illustrationer 	"Jeg tror, det hedder genforeningsdag"
Ikke-sprogligt baserede strategier	<ul style="list-style-type: none"> Bruge kropssprog, fagter, mimik eller at tegne 	"Det er, når man ser sådan ud" (Eleven viser et vredt ansigt)
Målsprogs- og intersprogsstrategier	<ul style="list-style-type: none"> Forenkling ved at udlade flere ord 	"Min bog (er) væk"
	<ul style="list-style-type: none"> Omskrivning 	"Der er sådan et værelse til fisk"
	<ul style="list-style-type: none"> Eksemplificering ved at bruge synonymmer, over- og underbegreber 	"Det er næsten som et æble, også en grøn frugt"
Modersmålsbaserede strategier	<ul style="list-style-type: none"> Bruge kodeskift – her erstattes enkeltord (eller hele samtalesekvenser) med ord fra det andet sprog 	"Hvornår får vi Zeugnisse?"
	<ul style="list-style-type: none"> Bruge transfer – her bygges der videre på sproglige mønstre fra det andet sprog (grammatisk, udtale eller ordvalg) 	"Må jeg forklæde mig?"
	<ul style="list-style-type: none"> Ordbøger – direkte oversættelse fra et sprog til et andet 	

⁵ Frit efter Holm og Lauesen, 2011

SKRIFTSPROGSVANSKELIGHEDER

De fleste børn og unge vil i løbet af skoletiden udvikle funktionelle læse- og skrivefærdigheder uden at støde på særlige udfordringer. Der vil dog i de fleste klasser også være børn og unge, som støder ind i særlige vanskeligheder i forbindelse med læse- og skriveprocessen.

Hvilken indsats, der passer bedst til det enkelte barn, er afhængigt af, hvilken type skriftsprogsvanskelighed, der er tale om. Der kan fx godt være børn, der er "teknisk" gode læsere, men som har store udfordringer med at forstå det, de læser. Disse børn har fx ikke brug for at træne mere afkodning, men har mere brug for at træne anvendelse af læseforståelsesstrategier (se bilag "Læseforståelsesstrategier").

Faktorer som *kan* påvirke elevens læse-skriveudvikling:

- Specifikke forståelsesvanskeligheder
- Generelle indlæringsvanskeligheder
- Socioemotionelle problemer
- Flersprogethed
- Opmærksomhedsproblemer
- Hukommelsesproblemer
- Fysiske handicaps (fx syns- og hørenedsættelse)
- Manglende stimulering
- Manglende eller uhensigtsmæssig undervisning
- Sammensatte vanskeligheder

En del elever i læsevanskeligheder er ordblinde.

Uanset hvilken type skriftsprogsvanskelighed, der er tale om, har børn med mangelfulde læse- og stavfærdigheder krav på, at der i undervisningen tages hensyn til og kompenseres for deres vanskelighed ("Nachteilsausgleich").

ORDBLINDHED - LRS

Ordblindhed eller dysleksi er markante vanskeligheder med at lære at bruge skriftens lyd-princip. Disse vanskeligheder fører til besvær med at tilegne sig hurtig og sikker ordafkodning. Det er ikke umuligt at lære det, men det er vanskeligere for den ordblinde elev end for andre.

I Skoleforeningen følges den slesvig-holstenske LRS-bekendtgørelse "*Förderung von Schülerinnen und Schülern mit Lese-Rechtschreib-Schwäche (Legasthenie) - Erlass des Ministeriums für Bildung, Wissenschaft und Kultur vom 31. August 2018 – III 315*"

<http://www.schulrecht-sh.de/texte/l/legasthenie.htm>

LRS står for "Lese-Rechtschreib-Schwäche" og er den tyske oversættelse af ordblindhed i skolemæssige sammenhænge. Man kan via PPR blive testet for og søge om at få en formel LRS-ankendelse fra 4. klasse-trin, ligesom man i Danmark har de officielle ordblindedests.

Der er særlige procedurer og kriterier, der skal være opfyldte, som du kan høre mere om via din skoleleder og ved henvendelse til PPR. Du kan også finde en vejledning på PPRs Sharepoint-side.

HUSK, at selvom den formelle anerkendelse først kan finde sted i 4. klasses-trin, er det utrolig vigtigt, at man på skolen sætter ind med en indsats så tidligt som muligt, ligeså snart skriftsprogsudviklingen stagnerer eller på anden måde ikke følger den almindelige udvikling.

Nedenstående oversigt viser nogle gængse kendetegn på risiko for skriftsprogsvanskeligheder. Hvis man er i tvivl, så kontakt specialundervisningslærerne på skolen eller PPR for yderligere vejledning og eventuel testning. Jo tidligere, vi kommer i gang med en målrettet indsats, jo bedre for barnet, da vi derved kan gøre mere for at udgå, at barnet oplever alt for mange nederlag og helt mister lysten til at beskæftige sig med skriftsproget.

Tegn på risiko for skriftsprogsvanskeligheder ⁶	
Dagtilbud	<ul style="list-style-type: none"> • Ordblindhed eller læsevanskeligheder i familien • Vanskeligheder med talesproget • Forsinket taleudvikling • Barnet bruger i lang tid enkeltord i stedet for sætninger • Barnet har svært ved at få styr på udtalen af ord med flere konsonanter (f.eks. strømpe, springe, længst) • Barnet har vanskeligheder ved hurtigt at benævne ord • Vanskeligheder med at huske sangtekster, at rime og remse og følge længere beskeder
Førskolen	<ul style="list-style-type: none"> • Vanskeligheder med at rime • Vanskeligheder med at huske bogstaver eller tal • Vanskeligheder med at opdele ord i mindre dele og arbejde med lydene i et ord • Vanskeligheder med at huske ord • Forsinket sprogudvikling eller udtalevanskeligheder • Ringe ekspressivt sprog • Sparsom interesse for - og problemer med at lære bogstaver • Ringe lyd-/bogstavkendskab • Ringe opmærksomhed i forhold til fonemer
Indgangsfasen	<ul style="list-style-type: none"> • Vanskeligheder med at lære alfabetet og omsætte bogstav til lyd og bogstavfølger til ord • Vanskeligheder med hurtigt at genkende ord i læsning • Vanskeligheder med stavning • Manglende angrebsteknikker i forhold til ord
3.-9. kl	<ul style="list-style-type: none"> • Læser meget langsomt og upræcist i alle fag • Vanskeligheder med at stave • Vanskeligheder med at formulere sig skriftligt • Vanskeligheder med at lære fremmedsprog • Nederlagsfølelse og evt. sociale problemer • Undgår læsning • Undgår skrivning eller skriver langsomt • Problemer med at resumere tekster • Utilstrækkeligt ordforråd pga. manglende læseerfaringer • Mangelfulde afkodningsstrategier ved nye ord
Gymnasiet	<ul style="list-style-type: none"> • Læser langsomt og upræcist • Har svært ved at læse især nye eller sjældent forekommende ord • Staver upræcist - og nogle gange fejlstaver ord, som der andre gange godt kan staves til • Undgår og udsætter opgaver med læsning • Undgår og udsætter skrivning, fx i gruppearbejde • Har problemer med at give et resume af en tekst i hovedpunkter

⁶ <https://socialstyrelsen.dk/handicap/ordblindhed/om-ordblindhed/kendetegn>

	<ul style="list-style-type: none"> • Har problemer med at besvare spørgsmål til tekster • Har svært ved at lære og huske nye ord og navne, fx fagord på uddannelsen • Problemer med at tilpasse sig nye læsesituationer eller -strategier • Arbejder langsomt, når der skal læses og skrives • Har ringe opmærksomhed på detaljer eller omvendt fokuserer for meget på dem • Misforstår information • Har et utilstrækkeligt ordforråd (pga. manglende læseerfaringer og problemer med at lære at udtale nye ord korrekt) • Har problemer med planlægning af tid og opgaver • Er bedre til at formulere sig mundtligt end skriftligt
--	---

INDSATS

Elever med massive læse- og/eller stavevanskeligheder har både brug for en særlig tilrettelagt undervisning i skriftens principper (specialundervisning) og kompenserende hjælp, som fx læse- og skriveteknologi (LST).

Husk at formulere de kompenserende tiltag sammen i teamet ("Nachteilsausgleich") og gennemgå disse med elev og forældre, så alle kan støtte bedst muligt op om indsatserne.

Hvis man underviser en elev i skriftsprogsvanskeligheder, er det en del af lærerens forberedelse at sørge for at de skriftlige materialer er tilgængelige for barnet, så læsningen ikke er hindring for læringen. Det kan fx være indscannede tekster, oplæsningsstøtte eller en læsemakker. Det er også faglærerens opgave at sørge for, at fagenes lærebøger er tilgængelige på elevens computer. Disse vil i de fleste tilfælde være at finde i onlinebiblioteket www.nota.dk, som eleven kan blive tilmeldt til.

Vær også opmærksom på særlige regler i forbindelse med prøver på særlige behov, oplæsningsstøtte ved eksamen m.m., som du kan spørge din skoleleder om.

KILDER

Elbro, C. (2012). Læsevanskeligheder. Gyldendal

www.schulrecht-sh.de/texte/l/legasthenie.htm

www.videnomlaesning.dk/media/1955/ordblindhed-i-grundskolen-juni-2016.pdf

https://nota.dk/sites/default/files/roal_handleplansskabelon_for_elever_i_skriftsproglige_vanskeligheder.pdf

www.nota.dk

MÅL FOR SPROG & LÆSNING - SYNOPTISK OPSTILLING 0-6 ÅR

		0-3 år - simultant tosproget			3-6 år - simultant/sekventielt tosproget	
		1-2 år	2-3 år	3-5 år	efter førskolen	
DET TALLE SPROG	Lære at lytte	Lære at lytte til henvedelser	Lære at lytte til henvedelser og opfordringer	Lytte aktivt til det danske sprog	Lytte proaktivt (selv tage initiativ)	
	At lytte	Lære at vise interesse i højtlesning	Lære at lytte til højtlesning	Lære at lytte til højtlesning med begyndende forståelse	Lytte til højtlesning og fortælling med forståelse	
At forstå	Lære at identificere lyde og ord	Lære at forstå enkle henvedelser og opfordringer	Lære at forstå henvedelser og opfordringer	Lære at forstå danske ord og vendinger som knytter sig til tilbagevendende handlinger	Forstå talt dansk om kendte emner, som forekommer i dagliglivet	
	Lære at koble et lydudtryk til en genstand	Lære at pege på billeder og genstande under oplæsning	Lære at følge med i oplæsning og fortælling	Lære at forstå hovedindholdet af danske bøger	Forstå og følge med i oplæsning og fortælling	
At udtrykke sig	Lære at producere forskellige lyde, der udvikler sig til ord	Gentage hørte ord og begreber, der har betydning i dagligdagen	Lære at give udtryk for ønsker, behov og spørgsmål	Lære at forstå meningen i enkle sætninger på dansk	Forstå og følge op på en instruktion og kollektiv besked	
	Begynde at anvende lydudtryk, der repræsenterer ord	Lære at benævne dagligdags handlinger og genstande	Lære enkle grammatikregler	Lære at danne sætninger, der grammatisk er næsten korrekte	Anvende et mundtligt sprog aktivt med begreber og sætninger	
	Lære, at mimik og gestik erstattes mere og mere med enkeltord og lyde	Begynde at vise interesse i sange, sanglege og rim og remser	Deltage aktivt i rundkredsaktiviteter - tilbagevendende og uden adfærdige ord og sætninger er centrale	Lære at danne små rollespil og dramatiseringer af fortællinger og sange	Deltage i rollespil og dramatiseringer af fortællinger og sange	

		0-3 år - simultant tosproget			3-6 år - simultant/sekventielt tosproget	
		1-2 år	2-3 år	3-5 år	efter førskolen	
At samtale	Lære at indgå i mundtlig interaktion, der afspejler den første kommunikation	Lære at kombinere to-tre ord i sætninger	Bruge en til to-tre ords sætninger i samtaler	Lære at indgå i dialog og samtaler om forskellige temaer, som gruppen arbejder med	Indgå i dialog og samtaler om forskellige temaer, som gruppen arbejder med	
	Lære at producere nye lyde og ord	Lære opmærksomheden på turtagningen i samtaler	Lære at sætte ord på handlinger og forhandlinger og sprogligt at udvikle legens ramme	Lære at samtale om aldersvarende bøger og billedmedier	Samtale om aldersvarende bøger og billedmedier	
SPROG OG SPROGBRUG	Lære at producere nye lyde og ord	Lære at udføre bevidste sproglige valg	Lære udtryk og begreber for nære og konkrete ting	Lære udtryk og begreber for nære og konkrete ting - ordforrådet udvides	Anvende overbegreber for hverdagsting (fx legetøj, frugt, møbler)	
		Sproglig læring kombineres med tænkning, handling og brug af alle sanser	Lære en - to nye ord om dagen og lege med ord og rytme på sproget	Lære et basisordforråd af især substantiver og verber - basisordforrådet udvides med farvernes navne, ofte anvendte adjektiver og præpositionsforbindelser (fx for tid)	Anvende begreber for rum og retning	
				Lære at anvende gængse faste vendinger	Anvende gængse faste vendinger	
					Kunne forstå enkle grammatiske bøjninger	

VIDEN OM SPROGTILEG- NELSE OG EGEN LÆRING	0-3 år - simultant tosproget				3-6 år - simultant/sekventielt tosproget	
	0-1 år	1-2 år	2-3 år	3-5 år	efter førskolen	
				Anvende hypoteser og ud- vikle sproglig bevidsthed - opmuntres til at spørge ind til ord og betydninger	Deltage i samtaler om sprog og hvorfor man lærer sprog	
				Opmuntres til at udvide ord- forrådet i interaktion Danne begyndende refleksio- nsevne	Opmuntres til at anvende kommunika- tionsstrategier, bl.a. brug af overbegreber, mimik og kropssprog	
				Opmuntres til fortælling fx gennem dialogisk læsning	Opmuntres til at turde gætte på betydning- en af ukendte ord og begreber	
				Opmuntres til samtaler om historien/budskabet bag lege og tegninger	Spørge og gøre opmærksom på, at noget ikke er forstået	
					Vide, at en tekst har en oplevelses- og en meddelelsesværdi	
				Samtale om, hvad man bru- ger læsning og skrivning til	Vide at læsningen og skrivningen er cen- trale færdigheder	

		0-3 år - simultant tosproget			3-6 år - simultant/sekventielt tosproget	
		1-2 år	2-3 år	3-5 år	efter førskolen	
SKRIFTSPROGSTILEG- NELSE - LÆSNING	Lære om bogens sammenhæng mellem sider, billeder, bladen	Lære at bladre i bogen, således at de første for- søg på at genfortælle indholdet tilvejebringes	Lære at læse ved at følge billederne fra kendte billedbøger	Lære billedlæsningen	Kende læseretningen	
	At afkode		Lære at genkende ord (fx eget navn, logoer)	Lære bogstavernes navn, form og lyd, læse billeder og logoer	Finde og skrive eget navn, finde forlyd i lydrette ord	
SKRIFTSPROGSTILEG- NELSE – SKRIVNING	Afprøve maleforsøg med eksempelvis fin- gerfarve	Lære at uddybe tegne- og malefærdigheder	Tegne og male og be- gynde at bruge skribler og skrivetegn	Lære at skrive nære og kære bogstaver og ord	Gengive, tegne og legeskrive en fortæl- ling	
	Lære at opdage skrif- ten visuel	Lære, at trykt tekst inde- holder et budskab	Vide at trykt tekst inde- holder et budskab	Lære at skelne mellem tal og bogstaver	Skelne mellem tal og bogstaver	
		Lære at sammenkoble billeder og skrift	Lære at bruge ordkort under hele dagtilbuds- tiden	Lære at bruge ordkort under hele dagtilbuds- tiden	Lære at opdele kendte ord i stavelser	Vide, at ord er opbygget af lyde, og at en historie/tekst er opbygget af ord og sætninger
		Lære at sammenkoble billeder og skrift	Lære at bruge ordkort under hele dagtilbuds- tiden	Lære at opdele kendte ord i stavelser	Opdele ord i stavelser	

MÅL FOR SPROG & LÆSNING - SYNOPTISK OPSTILLING

FØRSKOLEN TIL OG MED 13. ÅRGANG

Mål over middel	Efter førskolen	Efter 2. kl.	Efter 4. kl.	Efter 6. kl	Efter 9. kl	Efter 10. kl	Efter 13. årgang
DET TALTE SPROG At lytte	Lytte proaktivt (selv tage initiativ) Lytte til højt læsning og fortælling med forståelse	Lytte aktivt til talt dansk, som det bruges i samtale og i undervisningen	Lytte aktivt til talt dansk, som det bruges i undervisningen og i samtale og følge op med spørgsmål	Lytte aktivt til talt dansk, som det bruges i samtale og undervisningen og uddrage viden heraf	Lytte aktivt til og forstå et relativt komplekst sprog	Lytte aktivt til og forstå et relativt komplekst sprog	Lytte aktivt til og forstå et komplekst sprog
At forstå	Forstå talt dansk om kendte emner, som forekommer i dagliglivet Forstå og følge med i oplæsning og fortælling Forstå og følge op på en instruktion og kollektiv besked	Forstå hovedindholdet af talt dansk, som det bruges i samtaler og i undervisningen	Forstå talt dansk, som det bruges i samtaler og i undervisningen samt i klasesvarende digitale medier i og uden for skolen	Forstå varieret talt dansk, som det bruges i samtaler og i undervisningen samt i klasesvarende digitale medier i og uden for skolen	Lytte aktivt til og forstå et relativt komplekst sprog	Lytte aktivt til og forstå et relativt komplekst sprog	Lytte aktivt til og forstå et komplekst sprog
At udtrykke sig	Fortælle forståeligt og med støtte om egne oplevelser og beskrive daglige gøremål knyttet til dagtilbud, hjem og fritid	Udtrykke sig forståeligt og sammenhengende med et elementært ordforråd om egne oplevelser og situationer knyttet til skole, hjem og fritid afpasset efter	Udtrykke sig sammenhengende klart og tydeligt med et elementært før-fagligt og fagligt ordforråd afpasset efter situation, fag og samtalepartner	Udtrykke sig klart, tydeligt og varieret med et passende ordforråd inden for både almene og faglige områder afpasset efter situation, fag og samtalepartner	Udtrykke sig klart og nuanceret med grammatisk bevidsthed og et sikkert ordforråd afpasset efter situation, fag og samtalepartner	Udtrykke sig klart, nuanceret og overvejende grammatisk korrekt med et sikkert ordforråd	Anvende og beherske et præcist, klart og nuanceret tale-sprog Skal kunne indgå i en faglig samtale med anvendelse af fagbegreber

Mål over middel	Efter førskolen	Efter 2. kl.	Efter 4. kl.	Efter 6. kl	Efter 9. kl	Efter 10. kl	Efter 13. årgang
	Anvende et mundtligt sprog aktivt med begreber og sætninger. Deltage i rollespil og dramatiseringer af fortællinger og sange Indgå i dialog og samtaler om forskellige temaer, som gruppen arbejder med Samtale om alderssvarende bøger og billedmedier	situation, fag og samtalepartner					
SPROG OG SPROGBRUG	Anvende begreber for hverdagsting (fx legetøj, frugt, møbler) Anvende begreber for rum og retning og anvende gængse faste vendinger Forstå enkle grammatiske bøjninger	Forstå og anvende et elementært ordforråd Forstå og anvende et fagligt ordforråd, der knytter sig til skolens fag	Forstå og anvende et elementært fagligt ordforråd, som det bruges i undervisningen	Anvende et passende ordforråd inden for både almene og faglige områder	Anvende et sikkert og nuanceret ordforråd inden for både almene og faglige områder		Anvende og beherske et præcist og nuanceret alment og fagligt ordforråd Forståelse for kommunikationssituationen, idet sproget tilpasses både emnet og genren

Mål over middel	Efter førskolen	Efter 2. kl.	Efter 4. kl.	Efter 6. kl.	Efter 9. kl.	Efter 10. kl.	Efter 13. årgang
SPROG-TILEGNELSE OG EGEN LÆRING	Deltage i samtaler om sprog, og hvorfor man lærer sprog Vide, at en tekst har en oplevelses- og en meddelelsesværdi Vide, at læsningen og skrivningen er centrale færdigheder	Deltage i samtaler om sprog og sprogtilegnelse Anvende enkelte sprogstrategier	Deltage i samtaler om sprog, kultur og sprogtilegnelse Bruge forskellige sprogstrategier Bruge relevante ordbøger, trykte som digitale i forbindelse med ukendte ord og fagudtryk	Deltage i samtaler og reflektere over sprog, kultur og sprogtilegnelse Bruge forskellige sprogstrategier samt diskutere, hvilke sprogstrategier, der er hensigtsmæssige i forskellige situationer	Være bevidst om og forholde sig til forskelle og ligheder mellem dansk og tysk sprog og udfordringer og muligheder i forbindelse med det at være flersproget	Være bevidst om, forholde sig til og kunne gøre rede for forskelle og ligheder mellem dansk og tysk sprog og udfordringer og muligheder i forbindelse med det at være flersproget	Være bevidst om forskelle og ligheder mellem dansk og tysk fagterminologi i fag, hvor det skønnes relevant. Være opmærksom på udfordringer og muligheder i forhold til at være flersproget
	-fortsat	Opmuntres til at anvende kommunikationsstrategier Opmuntres til at turde gætte på betydningen af ukendte ord og begreber Spørge og gøre opmærksom på, at noget ikke er forstået		Søge forklaring på ukendte ord og fagudtryk i såvel trykte som digitale medier, herunder brug af relevante ordbøger	Bruge sproget aktivt og funktionelt med hensigtsmæssig brug af sprogstrategier Søge forklaring på ukendte ord og fagudtryk i såvel trykte som digitale medier, herunder brug af ordbøger og andre opslagsværker i alle former for medier	Bruge sproget aktivt og funktionelt med selvstændigt valg af sprogstrategier Søge forklaring på ukendte ord og fagudtryk i såvel trykte som digitale medier, herunder kritisk brug af ordbøger og andre opslagsværker i alle former for medier	

Mål over middel	Efter førskolen	Efter 2. kl.	Efter 4. kl.	Efter 6. kl	Efter 9. kl	Efter 10. kl	Efter 13. årgang
SKRIFT- SPROGS- TILEG- NELSE – LÆSNING	Kende læseretningen Finde og skrive eget navn, finde forlyd i lydrette ord	Udvikle begyndende læsevener samt finde og vælge tekster til egen læsning Læse de 120 hyppigste ord somparate ordbillede Læse en ukendt tekst passende til alderstrinnet Kende forskel på fiktive og ikke-fiktive tekster Udtrykke sin egen forståelse af teksten Begynde at læse sig til viden i faglige tekster	Udvikle og vedligeholde hensigtsmæssige læsevener Søge viden på egen hånd gennem læsning Læse og forstå klassensvarende tekster passende læsehastighed Kende forskel på den beskrivende, berettende, instruerende og ikke-fortløbende/multimodale teksttype	Udvikle og vedligeholde hensigtsmæssige læsevener Søge viden på egen hånd gennem læsning Læse og forstå klassensvarende tekster sikkert med passende læsehastighed Kende forskel på teksttyperne: beskrivende, berettende, instruerende og den ikke-fortløbende/ multimodale teksttype	Fastholde og udbygge gode læsevener Læse og forstå klassensvarende tekster sikkert med passende læsehastighed Variere læsehastighed bevidst efter læseformål og tekstens sværhedsgrad Kende forskel på forskellige teksttyper, såvel faglige som ikke-faglige genrer Opnå studiekompetence i forhold til at læse og forstå faglige tekster	Fastholde og udbygge gode læsevener Læse og forstå klassensvarende tekster sikkert med passende læsehastighed Variere læsehastighed bevidst efter læseformål og tekstens sværhedsgrad Kende forskel på forskellige teksttyper, såvel faglige som ikke-faglige genrer Opnå studiekompetence i forhold til at læse og forstå faglige tekster	Fastholde og udbygge gode læsevener, hvor læsestrategien tilpasses teksttypen Variere læsehastighed og læseteknik bevidst efter læseformål og tekstens sværhedsgrad Kende til forskellige teksttyper, såvel faglige som ikke-faglige genrer Opnå studiekompetence i forhold til at læse og forstå faglige tekster
	Læsestrategier	Anvende afkodningsstrategier Anvende enkelte læseforståelsesstrategier	Anvende enkelte læseforståelsesstrategier	Anvende forskellige læseforståelsesstrategier	Anvende forskellige læseforståelsesstrategier	Anvende forskellige læseteknikker hen-	Anvende læseforståelsesstrategier bevidst
Læseteknikker	Anvende enkelte læseteknikker	Anvende enkelte læseteknikker	Anvende forskellige læseteknikker	Anvende forskellige læseteknikker	Anvende forskellige læseteknikker hen-	Anvende og beherske forskellige læseteknikker hensigtsmæssigt efter læseformål og tekstens sværhedsgrad	Anvende og beherske forskellige læseteknikker hensigtsmæssigt efter læseformål og tekstens sværhedsgrad

Mål over middel	Efter førskolen	Efter 2. kl.	Efter 4. kl.	Efter 6. kl.	Efter 9. kl.	Efter 10. kl.	Efter 13. årgang
SKRIFT- SPROGS- TILEG- NELSE - SKRIV- NING	Vide, at ord er opbygget af lyde, og at en historie/tekst er opbygget af ord og sætninger	Skrive enkle fiktive tekster og enkle fagtekster	Bruge skrivning som støtte i videns-tilegnelsen	Bruge skrivning som støtte i videns-tilegnelsen	Udtrykke sig skriftligt inden for forskellige teksttyper: beskri-vende, berettende, in-struerende, forklaren-de, diskuterende/argu-menterende samt pro-ducere multimodale tekster	Udtrykke sig skriftligt inden for forskellige teksttyper: beskri-vende, berettende, in-struerende, forklaren-de, diskuterende/argu-menterende samt pro-ducere multimodale tekster	Opnå studiekompe-tence i forhold til at udtrykke sig skriftligt inden for gym-nasiets fagrække
	Opdele ord i stavelser	Udtrykke sig i små produktioner med tekst og billede	Har viden om skriveprocessens faser: at skrive fra ide til færdig tekst	Indsamle stof, disponere et indhold og skrive fra ide til færdig tekst	Skrive forståeligt, klart og varieret	Skrive forståeligt, klart og nuanceret	Skrive korrekt, præcist og nuanceret
	Gengive, tegne og legeskrive en fortælling	Benytte computeren til skrivning af enkle tekster	Skrive beskrivende, berettende og instruerende tekster	Skrive beskrivende, berettende, instruerende og forklarende samt producere multimodale tekster	Læse basal korrektur på egne og andres tekster	Læse korrektur på egne og andres tekster og give konstruktiv respons	Læse korrektur på egne og andres tekster og give konstruktiv respons
	Skelne mellem tal og bogstaver	Stave små lydrette ord og de hyppigst anvendte ord korrekt	Udtrykke sig i produktioner med tekst og billede	Skrive på computeren med passende hastighed samt anvende hjælpemidler i skriveprocessen	Anvende hjælpemidler i skriveprocessen, herunder kompenserende IT, stavekontrol, ordbøger og opslagsværker	Anvende og beherske hjælpemidler i skriveprocessen, herunder kompenserende it, stavekontrol, ordbøger og opslagsværker	Anvende og beherske fagrelevante hjælpemidler i skriveprocessen
			Skrive på computeren med passende hastighed	Skrive på computeren med passende hastighed samt anvende hjælpemidler i skriveprocessen	Anvende hjælpemidler i skriveprocessen, herunder kompenserende IT, stavekontrol, ordbøger og opslagsværker	Anvende og beherske hjælpemidler i skriveprocessen, herunder kompenserende it, stavekontrol, ordbøger og opslagsværker	Anvende notat-teknik

Dansk Skoleforening
for Sydslesvig e.V.

Sprog &

LÆSNING

www.skoleforeningen.org/sprog